

Николай Гочев

Историософия

(за историята, България, словесността и Църквата)

София – 2023, Студио Беров &

Издава се

В чест на 300-годишнината на св. Паисий Хилендарски и 260 години
от завършването на „История славянобългарска“

© 2023 Историософия, първо издание

© 2023 Николай Гочев, писател

© 2023 Студио Беров ООД, издател

© 2023 Теодора Бéroва, преглед, препинателни знаци

© 2023 Красимир Беров, корици, изложение, страниране

© 2023 Николай Гочев, снимка на корицата:

– Итака от север – 2015-07-05 13:20.

© 2018-2023 Стефан Пеев, буквопис – Pliska, Rero, Veleka

© 2008-2021 William R. Veder, Michael Bakker, Sebastian Kempgen, Румен Лазов,
буквопис – Vukuvede – на основата на CyrillicaOhrid u GlagolicaBulgarian

Това издание се направи само със свободен софтуер: Xubuntu, LibreOffice,
Inkscape, GIMP, Ghostscript, Pliska, Rero, Veleka, Vukuvede

За поръчки: <https://слово.бг/кЪнигЪ/историософия.bg.html>

За разпространение: vede@studio-berov.eu

Печат: Дайрект Сървисиз ООД

ISBN: 978-619-91690-5-6

Съдържание

Предговор.....	8
Книга първа.....	11
Част първа – История на света.....	13
Що е история.....	13
I. Участници и причини.....	14
1. Цивилизациите.....	14
Острови и континенти.....	15
Време и епоха.....	16
2. Етноси, нации, народи.....	16
3. Църквата.....	17
4. Държави.....	21
5. Граждани, селяни, аристокрация.....	22
II. Античност.....	25
1. Епохите.....	25
2. Римският принцес.....	30
3. Класическо образование в България.....	36
Кое не достига.....	42
4. Класическо образование в Европа.....	45
„Класическа древност“.....	46
5. Античността и злото.....	50
Вина и престъпление.....	51
Античната тъга.....	53
6. Робството.....	57
Робството в историята.....	57
Античното робство.....	60
7. Античната словесност.....	62
Старогръцката литература.....	64
Философията.....	70
Св. Василий за езическите писатели.....	75
8. Изчезването на античната цивилизация.....	76
Смъртта на Сократ.....	76
„Завършек на историята“.....	79
III. Нашият век.....	82
1. Революцията.....	83
2. Сталин.....	84
3. Постсвръхчовешкото.....	88
Италия от 1950-те.....	89
Европа 2018.....	94
4. Заслуги и награди.....	100
Мафия.....	102
Пари.....	102
5. Свобода на словото.....	103
Лицемерното бунтарство.....	105
Двете публицистики.....	106
Независимият език.....	109

Част втора – България и нейните празници.....	111
1. Празници и истина.....	111
2. Девети септември.....	113
3. Осми декември.....	115
4. Рождество Христово.....	117
5. Нова година.....	121
6. Трети март.....	122
7. Двадесет и четвърти май.....	129
8. България в историята.....	131
Свои и чужди.....	131
Религиозен въпрос.....	137
9. Образованието и езикът.....	142
Двуезичие.....	142
Част трета – Духове на злото.....	150
1. Съдбата.....	150
2. Гноза и отстъпничество.....	158
3. Гръкомания.....	169
4. „Провинциализъм“.....	181
5. Елит и божественост.....	188
6. Духове на злото.....	191
Злонамереност.....	191
Леност и кариеризъм.....	192
Свадливост и педантизъм.....	192
Мизантропия и омраза.....	193
Помисли.....	194
Безсмислие и униние.....	195
Безразличие и самота.....	197
Цинизъм.....	198
Тиранична завист.....	199
Ласкателство и самооправдание.....	200
Лъжа.....	201
Предателство.....	203
7. Против бесовете.....	204
Книга втора.....	207
Част първа – Хилядокнижие.....	209
Литературният герой.....	209
I. „Средно време“.....	209
1. „Одисея“ на Омир.....	209
2. „Теогония“ на Хезиод.....	220
3. „Прометей“ на Есхил.....	222
4. „Антигона“ на Софокъл.....	226
5. „Хекуба“ на Еврипид.....	230
6. „История“ на Херодот.....	232
7. „Държавата“ на Платон.....	239
8. „Метафизика“ на Аристотел.....	245
9. „Енеида“ на Вергилий.....	247
10. „Диатриби“ на Епиктет.....	251
11. „Златното магаре“ на Апулей.....	252

12. „Хермес-Тот“ и херметизмът.....	257
Сънища.....	264
II. „Ново време“.....	265
13. „Изповеди“ на Августин.....	265
14. „Божествена комедия“ на Данте.....	269
15. „Флорентински истории“ на Макиавели.....	271
16. „Утопия“ на Мор.....	275
17. „История славянобългарска“ на Паусий.....	280
18. „Емил“ на Русо.....	282
19. „Поезия и истина“ на Гьоте.....	283
20. „Годениците“ на Манцони.....	287
21. „Спартак“ на Джованьоли.....	291
22. „Раждането на трагедията“ на Ницше.....	294
23. „Залезът на Запада“ на Шпенглер.....	297
24. „Атинянката Таус“ на Ефремов.....	301
Приказки.....	303
Част втора – Църквата.....	304
1. Цар Симеон.....	304
2. Критският събор.....	306
3. Автокефалията.....	311
Украинска.....	311
Македонска.....	313
4. Чест и власт.....	318
Цариградският патриарх.....	318
Римският папа.....	321
5. Затваряне на храмовете.....	325
6. „Сия“ или „сие“.....	329
7. „Вселенска“ или „съборна“.....	336
Книга трета.....	339
Част първа – Смисълът на историята.....	341
1. Началото.....	341
2. Продължението.....	344
3. Смисълът.....	346
Камък за препъване.....	346
Традиция и истина.....	349
Край и смисъл.....	350
Заклучение.....	351
Списък на споменатите книги.....	353

Предговор

Тази книга се занимава с това, „Коя е историята“. Или – „Какво става на тази земя?“

Относно историята няма и не може да има съгласие. Причината е, че въпросът за нея („Коя е?“) е напълно подобен на въпроса „Кой съм аз?“ Но тъй като този последният е труден, той бива заменян от други, при които на пръв поглед човек не се занимава със себе си, а с общото за мнозина, каквото е историята. И все пак, отговаряйки – изрично или не – на въпроса за нея, отговаря и на въпроса за „себе си“; и поради това отговорите са различни.

Тук се предполага, че отговорите за историята възхождат към два.

Единият е „антично-европейският“, или „атлантическият“; и той е основан на Омирово-Херодотово-Вергилиевия възглед. Според него светът, който виждаме, е вечен и разделен между богове и хора. На земята се случват войни, водещи до въздигане на едни гържави и етноси (племена) и упадък на други; и това е повод да се разказват страшни и поучителни истории („трагедии“). Най-сетне се стига до успеха на една държава, която премахва останалите и осигурява мир за етносите, които се сливат в един: и това е „краят на историята“.

С това обаче светът не изчезва, а продължава да трае; и дори вследствие от всемирна катастрофа тази гържава и човечество да изчезнат, всичко ще се възобнови и събитията ще протекат по същия начин, тъй като иначе не може да бъде. И ако това не се случи на тази земя, ще се случи другаде; или вече се е случвало, и се случва и сега, и ще се случва безкраен брой пъти.

Според другия, който живее в християнската Църква, светът е създаден само веднъж; а историята е онова, което става с човека, докато той стои далеч от Бога. Войните и всичко останало са човешка работа, но са допуснати и по промисъл, който промисъл е грижа за спасението на човека – на всеки поотделно. Това, което предстои, е не само край на историята, но и край на света; и отвъд него има не възобновяване, а вечност.

Според този отговор историята започва с грехопадението; според първия – във Вавилон.

Никой не може да бъде принуден да избере по-скоро единия, отколкото другия; но да се отговори е неизбежно.

За останалото се говори в книгата.

12 декември, 2022

Книга първа

Част първа – История на света

Що е история

Управление

Размисълът за историята (случилото се) е скрито управление на хората.¹ Защото главната задача на мислещия за нея не е да установи дали нещо е станало точно така, както се говори за него, а изобщо какво е станало.

Той се стреми да назове нещата от миналото така, че да ги сведе до едно голямо общо действие; и така да прикани слушателите да участват в него.

За истинността на разказваното би трябвало да се съди по вида полза, която слушателите биха имали. Висшата полза е тази от доброто. Значи за истинността на историята знае онзи, който знае за доброто.

Самопознание

Човек обикновено мисли, че решенията, които взема, се отнасят до бъдещето.² А миналото – то е такова, каквото е, и няма какво да се направи с него.

Това е заблуждение. Много има какво да се прави за миналото. Онези, които казват: „Да не обсъждаме миналото, да гледаме напред“, са доволни от настоящата картина на това минало. Затова призовават то да бъде „оставено“.

Това, което винаги предстои, е да решаваме относно миналото. То не може да се изясни напълно, защото непрестанно се натрупва – обхваща се.

Освен това: споровете по него са спорове за това, „кои сме ние/аз“. А когато се взема решение за бъдещето, то винаги е нечие бъдеще. Значи решението относно бъдещето съдържа и решението за това, „кои сме ние“.

1. 17 декември, 2016

2. 20 март, 2015

Така че миналото винаги е неопределено. Решенията за него не могат да бъдат произволни, а трябва да се стремят към истината; а тя не може да е отделена от доброто.

Така че лъжата и леността при обсъждането на миналото са подобни на користното, злонамерено и лениво отношение към бъдещето.

Възкресение

Когато се занимаваме с история, така че да споменаваме имена и дела на хора, ние сякаш ги извикваме към себе си и ги събираме заедно.³ И колкото повече се занимаваме с тази история, толкова повече хора се оказват замесени в нея.

Затова има хора, които никога не се уморяват да скитат из времето. Защото крайната цел, която стои пред очите им, е – възкресение на всички.

На едни – за живот, а на други – за осъждане.

I. Участници и причини

1. Цивилизациите

Когато в един крайбрежен град попитаме някого: „Къде е центърът?“, той не разбира какво го питаме. Трябва да кажем: „Къде е пристанището?“⁴

В градовете от сушата „центърът“ (мястото, където хората се събират, където са представителните сгради) съвпада със средата в геометричен смисъл. А в крайбрежните градове „средата“ е неопределена, тъй като хората се събират на крайбрежието.

Градовете на сушата се разширяват кръгообразно, така че центърът, който е в средата, да бъде най-защитен. Той е тяхната „сърцевина“; и ако са столица – сърцевина на държавата. Самата държава се разраства по площ, но градовете, които се създават, са подчинени на столицата. Те са нейни „бази“ по пътя към по-нататъшно разширяване. Придобитата площ се използва за земеделие и развъждане на жи-

3. 17 септември, 2016

4. 30 август, 2016

вотни, и за извличане на земните ресурси. Търговията е слабо развита, защото придвижването е трудно.

Градовете по крайбрежието не се разширяват, а се умножават чрез учредяване на колонии по удобни за пристан места; и така образуват „мрежа“. Ако това е държава, тя няма център и периферия, подобни на тези в континенталните държави, защото всичките ѝ селища са „периферни“ – около морето и покрай сушата. Вместо столица те имат „метрополия“. Жителите на такива държави не се занимават със земеделие и други дейности, характерни за континента, а пренасят стоки и така натрупват богатство. Не е странно, че парите в Средиземноморието са изобретени от морска цивилизация (финикийската).

Сухопътните и морските държави влизат в съперничество, което цели не просто победа на някоя от тях, но и надделяване на нейния културен принцип. Такова е съперничеството между Македония и гърците, Рим и финикийците, Русия и англо-американците.

Сухопътната цивилизация винаги побеждава.

Острови и континенти

В течение на историята често се е случвало островни или крайбрежни държави да опитат да завладеят съседния им континент (голямата суша).⁵ Тези опити могат да имат временен успех, но накрая се провалят, защото островът и крайбрежието са ресурсно по-бедни от континента. Бедността им ги прави агресивни; инициативата във войните обикновено е тяхна, тъй като континентът не се нуждае от тях.

В античността такива са били Крит, и за кратко Самос. Крит е разбит от земетресения и вулкани; а Самос е приобщен към Персия и после отстъпен на Атина.

Перикъл съжалява, че Атина е само крайбрежна държава, а не остров.⁶ През V в. пр. Хр. тя забогатява много; към края му е победена от Спарта за кратко, а в края на следващия от Македония – завинаги.

Възможно е Платоновият разказ за въздигането и гибелта на Атлантида (остров, победен от европейска армия начело с атиняните) да е написан под влияние на такива наблюдения.

5. 19 септември, 2015

6. Тукидид I, 143

От гледна точка на Азия всички европейски гържави са крайбрежни. След като пътят им на изток беше презграден от османската империя, те опитаха да достигнат Азия от другата страна; и попаднаха на един огромен остров, който завладяха.

Архипелагът Япония, след множество атаки срещу Корея, Китай и Русия, беше разбит и отстъпен на европейците, населяващи американския остров (така, както някога Персия отстъпва Самос и малоазийските острови на Атина). Неговата територия е толкова по-голяма от японската, че в сравнение с нея той е континент.

От гледна точка на азиатския континент Америка е остров. Поради това азиатците и Русия не нападат Америка. Тя не им е нужна.

Време и епоха

Има едно неудобство в употребата на думата „време“, и то е в това, че основното ѝ значение е прекалено „астрономично“.⁷

А когато казваме „по онова време“ (или „по мое време“) и се опитваме да разкажем нещо, не мислим за години и дни, а за действия и събития, които рядко имат нещо общо с положението на небесните тела, а са интересни със смисъла си. Те са единствени и все пак подобни на групи „нечии“ времена – иначе не биха били разбрани.

Затова, когато става дума за разкази, думата „време“ е неудобна, а е по-добра някоя като „епоха“, означаваща завършено време, в което е протичал живот с определена форма.

Но хронографите не се занимават с епохи, а редят събития с оглед на „астрономическото време“; а и историческите съчинения често правят същото.

И тук се вижда нуждата от художествени произведения като поеми и романи. Те се занимават с онова, което историографията не прави – припомняне (подобно на създаване) на епохи, което после само се оказва предмет на историческо търсене и интерес – както когато археолозите търсят „гробницата на Агамемнон“ и „града на Приам“.

Това, което ги е привлякло натам, не е абстрактното време, а един по човешки видян живот.

2. Етноси, нации, народи

Сдруженията и фирмите съществуват с практическа цел – производство и разпространение на блага (или което се смята за блага);

7. 27 ноември, 2022

благоустройство и печалба. Към тях може да се присъедини всеки, който желае.⁸

Някогашните етноси (племена, езици) се разделят на нации и народи.

Нацията съществува донякъде със същите цели, както и сдруженията; но освен това и заради независимостта на хората, обединени от един естествен език.

Присъединяването към нея е трудно, тъй като и след много поколения външният се чувства чужд.

Народът съществува заради това, заради което и нацията, но също и заради Духа. Към него може да се присъедини всеки и бързо, стига да споделя целта му. А също и да отпадне.

3. Църквата

Църква и език

Съществуването на независима църква без едноезичен народ около нея е по-скоро аномалия, макар че такива случаи е имало в продължение на векове, както има и сега.⁹

Християнската Църква е продължение на гревния Израил, който е бил едноезичен народ – със своя появяваща се и изчезваща гържава, столица, богослужение, храм и предстоятел (първосвещеник).

Известно е, че първите отделни християнски църкви са основани от апостолите, които са били евреи (израилтяни); и че членовете на тези църкви също така обикновено били евреи. Така че тогавашните църкви са обединявали еврейския народ, разпръснат из Империята; и същевременно са го отделяли от онази негова част, която не е приела Иисус като Христос. Тези повярвали евреи са „новият Израил“.

По-нататък към тези църкви започнали да се присъединяват и до тогавашни езичници, често наричани „елини“. Това не значи, че те са били гърци, а само, че са били езичници, които си служели и с гръци (това е било необходимо, особено на Изток). Църквата, макар и една, не е имала предстоятел, чиято позиция да е аналогична на царската (императорската).

След Адриан, който унищожава Иерусалим като еврейски град, новият Израил остава без своя предшественик. Положението на хрис-

8. 19 декември, 2016

9. 12 май, 2015

тияните се подобрява след Галерий и Константин, но за поражгане на „народ“ още е рано: първо, защото не е ясно кой ще бъде езикът на този народ (гръцкият и латинският са почти равни); второ, защото Църквата продължава да няма предстоятел. Ако столицата беше останала в Рим, това сигурно би бил римският епископ, но Константин я премества във Византион.

И още нещо: Църквата, макар и предназначена от гоненията на езичниците, влиза в една различна, но не по-лека борба – тази против ересите. А там, където вярата не е изяснена, не може да се появи християнски народ.

Периодът на спорове продължава 500 години след Константин. През това време се случва и друго – старите патриаршии (Иерусалим, Александрия и Антиохия) се оказват извън границите на Константинополската империя. Същото става и с Рим, който при това намира своя военно-политическа опора в гържавата на Карл и фактически възстановява Западната империя.

Но на Запад, независимо от наличието на етноси с различни езици, народи – според нашето разбиране – така и не възникват. Причината е точно в единоначалието на римския епископ, който не допуска нито равностойни нему йерарси; нито езици, различни от латински, в богослужението.

Така че езиците на западните етноси остават в подчинено (унижено) положение. Те, до началото на XVI в., са само „майчини“ – тоест, езици на бита и семейството, но не на образованието и гържавата.

На Изток нещата се развиват иначе.

Първо, благодарение на съборите, където тримата източни патриарси винаги са били равни, а не подчинени на Цариградския; второ, защото християнски народи със свои, независими от Цариград църкви, съществуват още от IV век (грузинци, арменци); и трето, защото някои високопросветени и високопоставени хора като патриарх Фотий, братята Константин-Кирил и Методий, и цар Борис I разбират, че духът на християнството изисква равенство между църковните предстоятели. А това равенство е възможно само ако те са предстоятели на независими Църкви, опиращи се и на свои гържави.

Такава Църква се оказва българската – тя придобива и свой език, и своя гържава. Това са били необходимите условия, за да се роди българският народ.

Това не изглежда като новина. По-неочаквано е твърдението, че през девети век освен българският, се ражда също и гръцкият народ. Условията са подобни – собствена държава, Църква и език. Но защо не по-рано? Защото дотогава Църквата е водела война за изясняване на вярата, до което се е стигнало едва в средата на IX век (с отказа от иконоборството в 842 г.).

Напрежението между тези два иначе братски народа е силно и продължително – то продължава и днес. Перипетииите на отношенията им могат да се проследят през вековете. Но все пак има едно събитие, което може да бъде посочено, поне засега, като добра развръзка – признаването на автокефалията на българската Църква от Цариград през февруари 1945 г.¹⁰

10. „По време на поместния събор на Руската православна църква (31 ян./7 фев. 1945), на който присъствали представители на всички поместни православни църкви, освен на българската, патриарх Алексей влязъл в посреднически преговори с вселенската патриаршия; и било договорено, със съгласие на вселенската патриаршия, да бъде снета схизмата от Българската екзархия (прот. Иоан Христов. „Руско-български църковни отношения в годините на българската схизма.“ ЖМП н. 8, 1976). Веднага след избора на български екзарх, св. Синод на Българската православна църква изпратил в Константинопол делегация от трима архиереи – Неврокопския митрополит Борис, Великотърновския митрополит Софроний и Величкия епископ Андрей (впоследствие Ню Йоркски и американски митрополит) – за преговори с вселенската патриаршия. Условия за снемането на схизмата били: отказ на българската екзархия от своите епархии, намиращи се извън държавната територия на България; отзоваване на екзархийския наместник от Константинопол (който след заминаването на екзарх Йосиф през 1913 г. винаги е бил с архиерейски сан); и преминаване на автономните български църковни общини в Константинопол и Адрианопол под юрисдикцията на вселенската патриаршия. На извънредно заседание на св. Синод на вселенската патриаршия на 22 фев. 1945 г. било взето решение за снемане на схизмата от 1872 от Българската православна църква, възстановяване на благодатното общение и каноническите връзки между двете църкви, както и за провъзгласяване на автокефалията на Българската православна църква. На 13 март 1945 г. Константинополският и вселенски патриарх Вениамин II подписал томос за снемане на схизмата от Българската екзархия. На тържествено съвместно богослужение в същия ден, в патриаршеския храм в Константинопол било провъзгласено снемането на схизмата от Българската православна църква и автокефалията на Българската екзархия“ (К.-А. Бойкикева. „Българская православная церковь. Исторический очерк“. „Любомърице – Мария Бойкикева“, 2005; стр. 179-180). За същото по-накратко и относително предисторията на снемането на схизмата вж. Б. Цацов. „Архипереште на Българската православна църква“: „Неотстъпчивостта на Цариградската патриаршия не позволява на Църквата ни да се оформи като истинска автокефална Църква и да заеме своето равностойно място между останалите Православни църкви. След първата световна война Цариградската патриаршия се стреми да изолира още повече Българската православна църква, като не я допуска до православни срещи. Тази позиция се споделя и от Александрийската, Антиохийската, Иерусалимската, Гръцката и Кипърската църкви. До Първата световна война, Руската, Румънската и Сръбската църкви също се съобразяват със схизмата и избягват каноническото общение с Екзархията. Въпреки това от 1880 г. до Първата световна война Руската православна църква снабдява България със Свето миро, но поради ... още на стр. 20

Църква и секта

През 1990-те, покрай многото други новости, се появи и въпросът за „сектите“.¹¹

Макар че думата и досега означава нещо като „съмнителна религиозна общност“, хората се озадачаваха от това, че медиите ги наричаха „секти“, докато те самите наричаха себе си „църкви“. Освен това стана възможно всеки да регистрира в съда всякакво сдружение и да го нарече както желае, включително и „църква“. Тогава защо да не се наричат и така?

Има една съществена разлика между тях и Църквата, и тя е в следното. Църквата е, по светски казано, „народообразуващ фактор“. „Народ“ – това са тези, които посещават храмовете ѝ и биват духовно обгрижвани от нея, понякога без дори да го знаят. Поради това, когато човек се роди в „този народ“, той принадлежи към Църквата му и чрез нея към Вселенската-Съборна „по подразбиране“, дори кръщение-то му по някакви причини (гонение или нещо друго) да бъде забавено.

Това, че не посещава службите и се отнася небрежно към тайнствата, не му е от полза, но с това той все още не е напуснал Църквата, а още по-малко тя се е отказала от него. Освен това тя няма никога да го прогони; така че отделянето му от нея става само по негово желание, което при това трябва да бъде непрестанно засвидетелствано. Тоест – за да бъде извън Църквата, той трябва непрестанно да „доказва“, че не е християнин. Иначе той е.

При сектите обаче е обратното. За да стане човек техен член, той трябва да заяви изрично желанието си; и след ритуала по приемането трябва непрестанно да дава доказателства, че е „техен“; иначе отпада, и от членството му там остава, в най-добрия случай, мъчителен спомен. Точно така се чувстват хора, които са отпаднали от някои на пръв поглед много православни общности, каквито са разколническите старостилни „църкви“.

Сектата се отнася към човека ревниво – тя го изнудва непрестанно да потвърждава принадлежността си към нея и същевременно го заплашва с прогонване, както и с тежки последствия от това.

политическите условия не се ангажира с решаването на проблема със схизмата. След Първата световна война Румънската и Сръбската църкви по различни поводи започват да влизат в общение с Българската църква. От 1922 г. Румънската православна църква започва да снабдява св. Синод със Свето миро, а заедно с това прави и някои постъпки пред Цариградската патриаршия за снемане на схизмата („Principers“, 2003; стр. 33-34).

11. 14 октомври, 2016

Колкото до онзи, който се отдалечава от Църквата и отказва да се върне към нея, той не е застрашен от нищо, освен от духовния глад, който сам си е причинил.

Има едно коварно заблуждение, в което изпадат дори и хора, които специално са се старали да изучават християнството. Те гледат на Църквата като на секта – мислят, че към нея принадлежи само онзи, който непрестанно и успешно се „доказва“ като неин. Това ги води към напълно погрешната мисъл, че тя се дели на малцина „истински“ и множество „неистински“ християни, която мисъл става основание за доброволното им и незабелязано отдалечаване от нея.¹²

4. Държави

Защо се говори с такава лекота за „успешна държава“, а почти никога не чуваме да се каже „успешен народ“ или поне „успешна нация“?¹³ Дали защото патриотизмът и национализмът в наше време са нещо лошо и властта гледа с неодобрение на тях? И не „наше“ в смисъл на последните 10 години, а повече от 70 години – от края на Втората световна война.

Да се насочва вниманието към държавността или по-точно, към „успешността“ на една или друга държава, е подход, подобен на този след Втората световна война, когато за „народ“ се говореше много и положително – че ето този народ бил трудолюбив, гостоприемен, мирен и прочее. Но при това се провеждаше системно гонение на Църквата, което беше нападение срещу народа – защото тя е като негова душа. Така че думата се употребяваше често, но замисълът беше обезличаването на всеки народ и превръщането му в „нация“ – в онова, което има държава, език, някакво историческо самосъзнание, но няма Църква, а най-много нещо, което да я имитира. По този начин душата му се премахва и се заменя с нещо друго.

12. Вж. притчата за фарисея и митаря (Лука, 18:9-14). Също и преданието за св. Антоний и александрийския обушар: „Но колкото самолюбието е пагубно, толкова спасително е самоунижението. Веднъж св. Антоний се молил в своята килия и чул глас да му говори: „Антоний! Ти още не си достигнал степенята (на духовно издигане) на един обушар, който живее в Александрия“. Св. Антоний отишъл там, намерил го и го убедил да открие какво е особеното в неговия живот. Той казал: „Не зная да съм сторил някога някакво добро; затова, ставайки сутрин от постелята си, преди да седна да работя, казвам: Всички в този град от най-малкия до най-големия ще влязат в царството Божие заради своите добри дела; само аз заради греховете си ще бъда осъден на вечни мъки.“ Като чул това, св. Антоний осъзнал, че наистина още не е достигнал такава степен (на съвършенство)“ („Добротолюбие“, т. I. Славянобългарски манастир „Св. вмчк Георгий Зограф“. Атон, 2000; стр. 144-145. Вж. Patrologia latina. Т. 73, к. 785).

13. 23 януари, 2018

Следващата стъпка е премахването и на нациите. Тогава за „народ“ не се говори или се говори като за нещо архаично, някога съществувало; а се коментира „нацията“, нейното формиране и каквото се представя за нейни успехи или провали. Така преди време се появи крилатата фраза: „Ние сме нация техническа.“ Хората се забавляваха с „техническото“, но не забелязваха важното – че ги наричат „нация“. А това вече беше знак, че и редът на „нацията“ е дошъл, защото тя съществува само докато в основата ѝ още стои някакъв народ или етнос, дори той да е преследван. Но когато народът/етносът бъде премахнат или достатъчно отслабен благодарение на разбиването на Църквата му, както и на усилената емиграция и имиграция, тогава и нацията отслабва и на свой ред отива в миналото.

Казаното дотук ни отвежда към мисълта, че въвеждането на темата за това, коя държава е успешна и коя не, е част от технологията за премахването на самите държави: което премахване би било трудно и нетрайно, ако преди това не са унищожени народът и неговият заместител – „нацията“.

Всъщност народът е успешен не когато бъде поставен в центъра на нечие внимание и се коментира неговата история и постижения, а когато влиза в разумно общение с другите народи, имайки, или стремейки се да има своя Църква, държава и жизнеспособно общество. И неговата цел не трябва да бъде интригантстването, оклеветяването, подчинението и унищожението на други, а мирният съвместен живот с тях.

5. Граждани, селяни, аристокрация

– А какво общо има между арменците и евреите?¹⁴

– Това са различни случаи. Историята на евреите е известна – разрушение на Първия храм, Вавилонски плен, Втори храм при персийските царе, терор при някои от Александровите наследници, разрушение на Втория храм при Веспасиан, пълно унищожение на Иерусалим при Адриан. И така – разпръсване из Средиземноморието. При арменците не е точно така, те винаги са имали държава, понякога силна – при Тигран, да кажем, който е воювал с Помпей. И те са имали големи трудности със съседите и затова голяма диаспора, макар по-късна от еврейската. А бежанците се наставяват по градовете.

Но еврейският случай е особен. Освен че са разпръснати из градовете, те са и не-християни. Всъщност – антихристияни. Така че на-

14. 16 юни, 2016

прежението между тях и европейците е силно, и особено с духовенството, към което се отнасят отрицателно, а и то не е много благосклонно към тях. Затова из градовете се затварят в свои общности и не се смесват с другото население. Освен това те са граждани не просто по местоживеене, но и по идеология. Като чужди на християнска Европа са противници на аристокрацията. Самите те, след разрушението през 70 г. сл. Хр., нямат аристокрация. Някой да е чувал за еврейска аристокрация? Няма.

– И защо?

– Защото нямат земя. Това е причината. Какво е аристократът? Това е човек, който е наследил земя. Нищо друго не е. Тогава той има нужда някой да работи тази земя, без да ѝ става собственик – а той да получава доход. И тъй като е собственик, се занимава с охраната ѝ. Значи трябва да е военен. Това е заниманието на аристокрацията – те са военни. А онези, които работят земята им, са селяни. Защото „населяват“ земята на аристократа.

– Но защо им е на селяните да му работят?

– А защо не? Те са земеделци, просто нямат своя земя. Но тази, за която се грижат, ги храни. Те си имат своя живот от сезон на сезон, както винаги е било. И освен това участват в отбраната ѝ, защото са войници на аристократа. Иначе той откъде ще вземе войска? Той самият е главнокомандващ, роднините му са офицери. Но и аристократът трудно може да е съвсем самостоятелен, и той се подчинява на някого – това е кралят, или императорът, царят. А Църквата приема това положение. Това е, което някои наричат „феодализъм“ и му дават епоха – „средновековие“.

– А евреите?

– Евреите са в града. Те нямат земя, занимават се с други неща. Не защото не могат да купят, но не могат да бъдат князе или нещо подобно – останалите няма да ги приемат. Нали не са християни. Затова се занимават със занаяти, търговия, финанси, понякога изкуства. И от тези неща има нужда.

– И как забогатяват?

– Защото забогатява Европа като цяло – поради завоеванията главно, на Новия свят. Но тя не може да е богата без пари. А парите се управляват от финансовите предприятия, някои от които стават големи. И доста от тях са притежание на евреи – традиционно и законно. Но парите са сила. И така се появява напрежение: от една страна е аристокрацията, което ще рече земевладелци и военни, а от друга –

предприемаческият и финансов елит. И когато стават революции – тоест, когато аристокрацията се лишава от политическа власт – това не е дело на военните, а на други. На интелигенцията и по-общо на „гражданите“. Така става и във Франция, и в Русия. Защото има разлика между военен преврат и гражданска „революция“. При военния преврат положението остава приблизително същото, защото военните винаги са близо до аристокрацията; нали тя командва армията. Но при революцията е друго. Тогава се искат избори, в правителствата влизат нови хора, обикновено интелигенти. Казва се, че държавата е на „гражданите“. Но не на „селяните“. Забележи, че най-любимата обика в речника на тези, които симпатизират на революционната власт, е да нарекат някого „селянин“. Може и „провинциалист“, то е същото. Защото живеем в света на победилата революция. Тя е анти-аристократична и мрази селяните, защото знае, че те подкрепят аристокрацията. И всеки, който я подкрепя, бива обявен за „селянин“. Няма значение колко е живял в града и кои са родителите му.

Освен това „гражданите“ враждуват с Църквата и я преследват както могат. Най-големите гонения пак са във Франция и в Русия. По същите причини – Църквата е на „стария рег“. Освен това тя търси да се договори с управляващите, а с финансовата върхушка не можеш да се договориш; освен ако не се съгласиш да си ѝ вечен длъжник.

А правителствата, съставени в името на „гражданското общество“, бързо стават инструмент на тази олигархия – впрочем те са си нейни от самото начало. Но там се формират общности, понякога почти спонтанно, със свой лидер, който има харизма – талант да убеждава хората, че именно той трябва да ги води. И олигархията му възлага управлението. Доверява му се. Той трябва да е антиаристократ и противник на Църквата, това е главното. И то сигурен, защото ако не е, тя ще намери начин да се договори с него, както е ставало неведнъж – още от времето на Константин. Щяла е да се договори и със Сталин, тъй като след войната той е бил достатъчно независим, за да го направи.

А иначе идеологията на този вид общности е сектантска – те са „отделни“ и „елит“. Те са гражданите, цивилизованите, умните, красивите и, както наскоро се казваше – „плащат си сметките“. Това е смешно, защото е глуповато-откровено: знаят кой им е господарят. „Отдайте кесаревото Кесарю“, но само толкова. Така става, когато някой заеме нещо от Писанието, без да го е разбрал – заема го наполовина.

Ако такива хора влязат в Църквата, те никога не се успокояват, а непрестанно шават и търсят разкол. Никога не харесват епископството, което е във връзка със съборното православие. И поради това изпадат в ерес. И сега точно тези, които се имат за най-православни, си създават общности, които са във война с епископството и практикуват нещо, в което има елементи ту на протестантство, ту на гръкомания, ту и на двете едновременно.

II. Античност

1. Епохите¹⁵

Египет. Място и време

Египет – средиземноморска страна

Че Египет е средиземноморска страна, не се нуждае от доказателства.

Може да погледнем географската карта. Но е още по-добре човек сам да се отпрати натам; не е нужно с кораб, може и със самолет.

От София самолетът лети над планините, минава край атонския полуостров и прелита над няколко малоазийски острова. Отминава южния бряг на Мала Азия (древната Ликия); отгясно се вижда Родос. Дотук полетът е един час; и след това още един, само над море и облаци.

Появява се Делтата с извитото ѝ крайбрежие; на върха ѝ се различава езерото Бурулос, подобно на лагуна. В античността се е казвало „Себенитско“, по името на ръкава, който се е вливал в него. Тогава ръкавите (устията) на Нил били седем. От тях са останали два: на запад е Розетският (Болбитски), който се влива в морето недалеч от Александрия, а на изток – Дамиевският (Фатнитски), над който минава самолетът, докато слеза към Кайрското летище.

Мумията на Рамзес II

Древността на Египет се вижда с просто око; или във всеки случай свидетелствата са по-убедителни, отколкото другаде. В кайрския му-

15. 15 декември 2018, Годишни четения на АРУКО (втори). Публикуван в сборника „Мислене и действие“ (УИ „Св. Климент Охридски“, 2020) под заглавие „Египет – начало на историята“.

3. Класическо образование в България²²

Историко-политически условия за класическите изследвания

Дипломатически контакти между български владетели и Източната Римска империя е имало още около средата на VII в., преди заселването на българите на юг от Дунав. Отношенията на империята с Аспаруховите българи след 680 г. сл. Хр. са подобни на отношенията ѝ с готите, установили се в Тракия 300 г. по-рано – по времето на Валент.²³ Както готите преди тях, така и българите приемат християнството и превеждат Писанието и богослужебните книги на език, различен от латински и гръцки. През 800 г., по времето на езическия владетел на България Крум, към границите на гържавата е присъединен град Сердика.

Границите на днешната българска гържава отстоят на по-малко от 200 км от някогашния Константинопол и на по-малко от 100 – от северното крайбрежие на Егейско море. София пък, както се нарича от XIV в. насам древната Сердика,²⁴ и сега се намира на главния път, който свързва Константинопол (Истанбул) и Изтока с европейските градове.

Антични паметници по българските земи

На територията на съвременната българска гържава и главно на юг от Стара планина (Хемус) са открити и продължават да се открити

22. 6 декември, 2009. Институт за интердисциплинарни изследвания „Artes liberales“ при Варшавския университет, Варшава.

23. Може би поради това Паусий смята готите за българи; или че са воювали срещу Константинопол заедно с българите: „Тъй тези българи след малко време се надигнали срещу гръцката земя и правили пакост на гърците, затова цар Уалент тръгнал с войска срещу тях, но по Божия воля българи и готите победили Уалент в битката... Така е написано за Уалент в неговото деяние: „Обезумял цар Уалент и пунал готите. Преминаха Дунава и се заселиха в Тракия; след това бе победен и изгорен от тях“. Тук е явно, че в онова време наричали българите готи – „конен народ“ (Първи Софрониев препис, л. 106-11а; на новобългарски от Б. Райков. В: Паусий Хилендарски. „История славянобългарска“. Първи Софрониев препис от 1765 г. „НИ“, 1972; стр. 33 – следващите цитати от Паусий са според това издание).

24. „Благоизволи царството ми да дарува този благообразен и всенастоящи хрисовул на царството ми на манастира на пречистата Богомайка, който се намира въ Витоша и който бе създаден, сътворен и украсен от родителя на моето царство, светопочиналия цар Иван Александър. И така, царството ми освобождава този манастир на царството ми, заедно с всички достойния и владения на този манастир, да не смее да се бърка в този манастир нито средешкият кефалия, в манастирските владения и над людето от село Новачени, които се намират в града на царството ми София... Иван Шишман в Христа Бога благоверен цар и самогържец на всички българи и гърци“ („Витошка грамота на цар Иван Шишман“. В: Ив. Дуйчев. „Из старата българска книжнина“, II. „Хемус“, 1944; стр. 184-185).

ват паметници на религията, бита и изкуството на траките. Най-забележителните от тях са гробниците, с тяхната украса (стенписи, скулптура) и предмети за битови и ритуални нужди. Оцелели са съвсем малко записи на тракийски език и разчитането им е несигурно.

Археологическите находки с гръцки и гръко-римски произход са твърде много. Сред тях най-голямо значение за класическата филология имат епиграфските текстове, повечето от които са от елинистическата и римската епоха.

Християнството като гържавна религия

Малко след средата на IX в., при управлението на Борис I, християнството става гържавна религия на България. Борис води няколкогодишна кореспонденция с епископите на Рим (папа Николай I) и Константинопол (патриарсите Фотий и Игнатий). Накрая е предпочетена Константинополската патриаршия, която става Църква-майка на българската Църква. Едно от главните основания на княз Борис-Михаил да направи този избор е била възможността за независимост на българската Църква, подобна на независимостта, каквато имат другите източни патриаршии и каквато римският епископ не би предложил.

Но и в общуването с Византия затрудненията били неизбежни. Причината е, че тогава българската гържава е била както политически независима, така и съседна на Константинопол. Създаването на независима българска Църква с предстоятел, който от своя страна ще може да ръкополага епископи сред други народи, би помогнало тя да се превърне в християнска империя, подобна и съперничаща на Византия. Точно такава империя няколко века по-късно станала Русия; но тогава Византия вече не е съществувала.

Преводи от гръцки на славянски

От управлението на Борис-Михаил нататък България става част от православния Изток. Борис успява да използва вече съществуващите възможности за богослужение на славянски език. Само едно десетилетие преди неговото кръщение братята Константин и Методий, родени в Солун, изработват азбука за славянския език и правят преводи на най-необходимите богослужебни текстове. След неуспешния край на мисията в Моравия някои от учениците им са приети в България, като им е възложено управлението на образователни центрове в двата края на страната – Плиска и Охрид. Целта е осигуряване на сла-

вяноезичното богослужение и езиковата (и следователно културна) независимост на страната от Византия.²⁵

Политиката на Борис е продължена от сина му Симеон и внука му Петър. Така за малко повече от 100 години диалектът на южните славяни става официален и единствен език на българската държава и Църква.

През това време част от античното гръкоезично литературно наследство преминава в България чрез преводи. Тази дейност е прекъснатата през XI и XII в., но продължава през XIII и XIV в. Така на български се появяват сведения за античната история (чрез хрониките от Малала – VI в. до Манасий – XII в. и отделни съчинения – „Юдейската война“ на Йосиф, романът за Александър и множество жития); митологията и литературата („Троянската притча“); философията на природата („Шестоднев“ на Йоан Екзарх въз основата на гръкоезичните „Шестодневи“); реториката („Поетически фигури“ на Георгий Хиоровок).

Друг източник за античността са преводите на ранни светоотечески съчинения (Атанасий Александрийски, Григорий Богослов, Йоан Златоуст).

Османско Владичество XV-XVIII в.

Повечето от тази литература е забравена или напълно загубена през първите векове на османското завоевание. Българската църква, чиято независимост е била възстановена през 1235 г., отново е присъединена към Константинополската патриаршия, с което се ограничава богослужението на славянски.²⁶

Възможностите за християнско и светско образование тогава са приблизително едни и същи в целия Изток, с изключение на Русия. На територията на бивша България, както и на другите православни страни, не се развиват университети. Книгопечатането прониква бавно.

Впрочем първата книга на български език (Служебник) е отпечатана на сравнително рано – през 1508 г. Но до 1801 г. общият брой на известните печатни книги на български език е само 91.²⁷

25. Вж. „Църквата“ („Църква и език“)

26. Вж. „Държави“

27. „Служебникът“ е „отпечатан от свещеноинок Макарий в печатницата край гр. Търговище (Влашко). Излиза от печат на 10 ноември 1508 г. (= 7016 от Сътворението на света). Език и правопис среднобългарски...“. В: Н. Теодосиев, „Каталог на българските печатни книги 1508-1878. УИ „Св. Климент Охридски“, 2007 (стр. 37).

Българите поддържат езика и богослужението си преди всичко в манастирите, които, макар и малки, са множество. Към тях има начални училища – към края на XVIII в. те са не по-малко от 100.²⁸

През първата половина на XIX век се появяват първите светски учебници на български език за началното образование и се основават средни светски училища с преподаване на български език (Габрово, 1835). Многократно се увеличава броят на българските печатни книги, като в началото всички се печатат извън границите на съвременна България (Цариград, Солун, Смирна, Букурещ, Белград, Будапеща, Виена). Първата печатница за български книги на сегашната територия на страната се появява през 60-те години в Русе.

По това време преводи на съчинения на антични автори излизат рядко. Между 1802 и 1878 г. са отпечатани около 1900 книги на български език, като от тях не повече от 15 съдържат преводи на антични автори.²⁹

Средата на XIX в. е времето на добре известния в православния свят българо-гръцки църковен конфликт и отделянето на българската църква от Цариградската патриаршия.

Този конфликт, както и появата на униатството, стават възможни след издаването на едикта за религиозна търпимост на султан Абдул Меджид от 1856 г., известен като Хати Хумаюн.

Българската автокефалия, макар и подкрепяна от няколко поместни православни църкви, се отхвърля от Цариград и гръкоезичните църкви чак до 1945 г. Този конфликт много затруднява и без това напрегатите българо-гръцки отношения и не съдейства за интереса към гръцката античност.

От друга страна, латиноезичното образование неизбежно се свързва с дейността на римо-католиците, която се усилва след средата на XIX в. и довежда до създаването на униатската религиозна общност (1861 г.).³⁰ Но повечето българи се отнасят негативно към унията и

28. „И през XVIII в. остана да доминира манастирската килийна традиция в образованието. Към 1762 г. в сегашните български земи са поддържани 112 килийни училища, повечето от които се намират в манастирите... Обучението се извършва на гръцки или на църковнославянски език по тревните книги – Часослов или Наустница, Псалтир и Апостол... [през същия век] броят на килийните училища започва да нараства, за да достигне към 1835 г. до 235“ (Н. Генчев. „Българското възраждане“. „Иван Вазов“, 1995; стр. 103-104).

29. Това са т.нар. „старопечатни“ български книги. Н. Теодосиев определя общия им брой на 2039, от които 159 са на други езици. („Каталог“, стр. 9). За преводите от антични автори вж. „Преводна рецепция на европейските литератури в България. Класическа литература“ (съст. А. Николова, стр. 16).

30. „На 18 декември 1860 г. пет духовни лица и около 180 души, български занаятчии от Константинопол, подписали писмо до константинополския ... още на стр. 40

изобщо към римо-католицизма. Това затруднява и разпространението на латиноезичното образование, особено преди Освобождението.

След Освобождението

Специализираното класическо образование в България се появява заедно със създаването на Третата българска държава. Софийската класическа гимназия се открива на 7 януари 1879 г. В един доклад на директора специално било отбелязано, че въведеният „латински език е нов предмет, неизучаван дотогава в България”.

През 1880 г. се създава държавен университет – това е днешният Софийски университет. Преподаването на класически езици и античност най-напред се води в рамките на Историко-филологическия факултет. През 1921 г. се създава специалността Класическа филология с две катедри – по старогръцка и по латинска филология. Оттогава до Втората световна война там се обучават между 10 и 15 студенти годишно.

За интензивността на класическите изследвания през това време може да се съди по броя публикувани преводи. За около 70 години – от Освобождението до 1947 г. – в страната се появяват близо 300 издания с български преводи на антични автори.³¹ В това число се включват не само самостоятелните издания, но и публикациите в сборници и периодични издания.

След Втората световна война

В първите години след Втората световна война преподаването на класически езици в предуниверситетското образование се прекратява. Самият университет е в затруднено положение. Контактите със Запада са прекъснати; натовареността на преподавателите е удвоена и е въведено задължително присъствие на работното място. Намалени са или са почти прекратени постъпленията на научна литература.

католически архиепископ със заявлението, че желаят да сключат уния с римо-католическата църква. Папа Пий IX отговорил положително на заявлението и поканил една българска делегация в Рим, където на 8 април 1861 ръкоположил малограмотния и несъобразителен архимандрит Йосиф Соколски за униатски „български архиепископ и апостолически наместник на българските униати“³¹ (Бойкикева, стр. 143). Вж. за същото и Р. Ваташки. „Римокатолицизмът сред православните народи на Балканите“. „Фабер“, 2009 (стр. 165).

31. „Преводна рецепция“, стр. 17-67. Вж. и „Гръцки автори, преведени на български език 1878-2006. Библиографски указател“. Съст. Б. Панайотова, Р. Яначкова, Е. Денева. НБКМ, 2007 (стр. 5-89).

Един от резултатите е, че от 1947 до 1955 г. вкл. в страната се появяват само две публикации, съдържащи превод от класически език („Антигона“ на Софокъл и „За природата на нещата“ на Лукреций).

Специалността класическа филология е запазена под името „Институт по класическа филология“, като двете катедри са обединени в една. Към нея е създадена партийна организация, но съкращения на преподаватели в активна възраст не са направени.

От 1956 г. започват опитите за завръщане към класическото образование и изследвания. Преводите постепенно се увеличават и през последните 12 години (1978-1989) нарастват в пъти в сравнение с изминалите 30 (1956-77 г. – 21 публ., 1978-89 г. – 51). След 1989 г. има спад – преводите между 1990 и 2001 са 31. И все пак дори продукцията от 1978 до 1989 (4,25 публ. годишно) не надминава тази за целия 70-годишен период от 1878 до 1947 (4,3 годишно).

Не бива да се забравя обаче, че голям брой от преводите преди 1947 г. са само части от произведения. След 1956 г. започнаха да се появяват пълни преводи на класическите автори. Бяха преведени изцяло или почти изцяло: епиките (за първи път Хезиод, нов превод на Омир), гръцката грама (Есхил, Софокъл, Аристофан, Менандър), гръцката класическа историография (Херодот, Тукидид, Ксенофонт), римската поезия от Августовото време (Вергилий, Хораций, Овидий), някои римски историци (Цезар, Салустий, Светоний). Също – Платон в 4 тома, Квинтилиан, гръко- и латиноезичните романи.³²

Бяха направени издания на гръцките и латински епиграфски паметници, запазени на територията на страната.

Класическото образование спечели много от създаването на Националната гимназия за древни езици и култури (1977). Оттогава в нея се приемат по 80-90 ученици годишно, които учат усилено латински (5 год.) и старогръцки (4 г.).

През 70-те години беше създаден Институт по тракология към БАН. Към БАН има и Археологически институт със секция „Класическа археология“. Класически езици се преподават в почти всички хуманитарни факултети на СУ, както и в университетите в Търново, Пловдив и Благоевград.

32. След 1989 г. бяха прибавени пълни преводи на Полибий, Павзаний и Страбон, повечето от писмата и трактатите на Сенека, 5-ти том на Платон и много от непревежданите тогава трактати на Аристотел. Излезли са от печат първите 6 тома от превода на Ливий.

Кое не достига

Класическите езици

Днес студентите по античност („класическа филология“) в СУ са средно четири-пет на година. Започват десет-петнадесет, във втори курс намаляват двойно, накрая завършват двама-трима.³³

Никога не са били повече. Когато станах студент през 1985-та, курсът беше от дванадесет души (тогава специалността беше на върха на престижа си). Но само в началото, после започна отпадането и накрая пак се оказа, че завършват трима-четирима.

През 1950-те се е случвало да има един човек в курс още от началото. Но и преди войната положението не е било много по-различно.

За такава специалност в един университет повече не трябва. Ако завършилите са били добри студенти (обикновено са били, не всеки може да завърши), ще станат докторанти, ще напишат дисертации и т.н. Иначе кой ще се захване с тези неща просто така – десет-петнадесет години да учиш езици, които и за екскурзоводство не са необходими. А после, ако ще работиш с тях, и друго трябва, защото езиците сами по себе си са ненужен лукс. Освен това трябва не само да приложиш знанието им, но и да го осмислиш – защо е. А това не се преподава. Всеки сам трябва да го направи.

Има класическа гимназия. Но дори в началото, когато за нея се правеше много, най-много десет души от випуск научаваха езиците както трябва, тоест, колкото е възможно за четири-пет години.

Някой ще каже: „Как може за гържава с милионно население само трима-четирима завършващи годишно?“ Но тези трима-четирима са само при нас, във ФКНФ на СУ. Иначе езиците могат да се учат из целия университет, задължително и избираемо: в право, богословие, филологиите, история, философия... почти навсякъде. И това се отнася за всеки университет.

Наистина, трудно се научава. Но някои израстват „покрай“ тези науки и придобиват известно усещане, респект. Така че днес почти всеки хуманитар е минал през класическите езици, или поне е имал възможност да учи.

Класиката в православния свят

Но освен това има една специфика на образованието в православния славяноезичен свят, която не позволява голямо разпространение на

33. 23 април, 2015

този вид занимания. Ако не беше така, днес в Русия можеше да има двадесет пъти повече класически филолози, отколкото тук, но няма. Това е страна от сто и четиридесет милиона, а класическите филолози са малко повече, отколкото у нас. Защо е така?

Едната причина (за латинския) е отпадането на западния свят от съборната Църква, а другата (за гръцкия) – самата тази съборност.

В западна Европа – значи в бивша католическа и протестантска Европа – не може да не се учи латински, защото иначе те няма да разбират собственото си писмено наследство. Надписите по сградите няма да разбират. А у нас, в Сърбия, Гърция, Русия, да не говорим за Грузия, проблем няма – почти нищо не е писано на латински. Румъния е особен случай, тъй като техният език е на латинска основа.³⁴

От друга страна, гръцкият е важен – първо заради езическата литература, после заради християнството. Така че той „присъства“ и е нужно да се учи; но пък ние тук имаме хилядолетна традиция във „възпирането“ му. Това е правилно и по промисъл. Защото християнството не е просто вселенско, а и съборно, а това не може да стане без разнообразие на езиците. Не бива един от тях да господства.³⁵

Някой ще каже: но на гръцки има много ценни текстове. Да, но каквото е било необходимо да се преведе, то вече е преведено.

Казват: да, но най-много на руски. Така е. А какво е руският? Един леко променен среднобългарски. Това образованите руснаци го знаят и не го забравят. Освен това много неща са преведени на църковнославянски, което е среднобългарски, с някои правописни разлики. Така че ние просто трябва да знаем собствения си език. Това ни липсва, а не гръцкият.

Българският като чужд

Ето, сега бяха издани „16 слова на св. Григорий Богослов“, ръкопис от НБКМ.³⁶ Какво пречи човек да купи книгата и да си я чете? На родния си език? Това е търновски ръкопис от 1360-та. Ами Лесновският пролог от 1330-та? Всеки християнин трябва да чете всекидневно

34. Във Влашко и Молдова до средата на XIX век се използва българската азбука. Българският е официален административен език (вж. Влахо-българските грамоти). Старобългарският под формата на „църковнославянски език“ се употребява в Румънската православна църква до началото на XX век. До 1861 година престолярната латинска лексика в писмения влашки език е само 20%, а останалите 80% са думи, производни или заемки от български. В румънските етимологични речници ще откриете множество думи с установен български произход. (бел. изг.)

35. Вж. „Църквата“ („Църква и език“)

36. 2014 г., УИ „Св. Климент Охридски“.

житията на светиите. Те са там, в тази книга, по няколко на ден. Също е издаден. Но който не си знае собствения език, как да чете? Ще чете на английски.

Защото няма добра идея за образование, или по-скоро – и да има, не се допуска осъществяването ѝ. Хората не знаели кое е ценно. Че не знаят, не знаят, но това незнание се устройва, то не пада като градушка от небето.

Защо не е задължително четенето на възрожденски и средновековни български текстове? За неадаптирани текстове говоря. Хората дори Софроний Врачански не могат да четат. За английски, немски, испански, избираем японски и за всичко останало часове има, а за български преди ХХ в. – не.

Така че българският у нас се учи като чужд език – колкото да се усвои правописа и да се добие опит в изразяването, с практическа цел. Това е положението, то е явно за мнозина. И причината би трябвало да е явна, макар че се укрива с всички сили. А тя е следната: че езикът ни в продължение на хиляда години е бил език на една християнска словесност. И продължава да бъде. И сега, за едни седемдесет години се прави опит всичко това да бъде отречено и забравено.

Ако започнат да се четат книгите, които винаги са били четени и слушани от българите, образованието ще трябва да се изгради около вярата. А как днес, в условията на този неоезически терор, може да се допусне такава нещ? Затова Ботев беше назначен за главен поет, защото главата му, като на един руски студент от 1870-те, е била напълнена с модерните тогава атеистични клишета. А Псалтирът винаги е бил четен. Така че всички часове за Ботев трябва да идат направо към Псалтира.

Някой ще каже: „Ама той е герой, загина като млад“. Но и св. Екатерина е загинала като млада, обаче не чувам да я споменават много в училищата. Нито Злата Мъгленска. Работата е, че дори някой да е направил през живота си нещо похвално и героично, при управлението на бесовете бива хвален не за него, а за лошите си думи и дела.

Така че български в училище няма да се учи както трябва дотогава, докато гонението срещу Църквата не бъде прекратено. А кога ще се прекрати то? Според мен – никога.

4. Класическо образование в Европа

Представата за класическа античност е трудно отделима от т.нар. „европейска идея“.³⁷ Тя се появява за пръв път при автори като Херодот, които същевременно искат да уподобят своята картина на света на разказаното от Омир.

Защото Херодот казва, че историята – това е размяна на нападения между европейците (тези отсам малоазийския бряг на Егейско море) и азиатците (тези на изток оттам). Това той го говори като историк на войната между гърците, водени от атиняните, и азиатските армии, управлявани от персийския цар. А читателите му знаят, че някога Омировите ахейци (от Европа, водени от пелопонесците) са воювали срещу съюз от азиатци, обединени от Троя. Светогледът на неговата история, събиращ в едно Омир, трагедията и софистиката, е този на „класиката“.

Латиноезичните поети от Августово време разпространяват възгледа, че историята трябва да завърши с надделяване на „троянците“ над „ахейците“ (и покрай това над всички останали). Защото римляните, които произхождат от Еней, побеждават гърците, които живеят по земите на ахейците. И така чрез Рим Херодотовата Азия надделява над Европа – и я присъединява към себе си.³⁸

Така че „класиката“, смятана за най-важното от предхристиянската култура на Европа, се възхвалява от Омир. Но Омир, противно на Херодот и атиняните, не прави разлика между Европа и Азия.

Тази „класика“ се намира в сърцевината на идеята за „голямата Европа“ (от Атлантика до Ефрат), която живее до края на езическия Рим, а после възкръсва във времето на кръстоносните походи. Не е случайно, нито само проява на културен либерализъм, че Рафаел и Микеланджело рисуват из залите на Ватикана образи на антични философи и „сибили“; или сцени от Писанието в стила на гръко-римската скулптура. Тези стенописи са там, за да напомнят за „голямата“ Европа – тази от времето на Август и следващите принцеси.

Това обяснява важността на Рим и римското наследство за класическото образование. На гърците се гледа като на талантлив етнос, постигнал успехи в поезията, изящните изкуства и философията. Но религията им е заблуждение, а политическата им практика (атинска демагогия, множество малки държави) и теория (Платон) ги е довела до исторически провал.

37. 23 февруари, 2016

38. Вж. „Римският принцес“

Но разпространяването на Евангелието води до приобщаване към Църквата на етноси, които имат езици, различни от латинския и гръцкия. Така идва времето, в което предстои да се „родят“ народите в Европа. Това раждане протича успешно на Изток, но на Запад то е затруднено поради отказа на римския епископ да позволи богослужение на новите езици. Това се постига от Реформацията, но с цената на откъсването на тези неосъществени народи от вече отпадналото от Църквата римско епископство.¹³³

Така че Западът тръгва по свой път – еретически, „национален“ и най-сетне неоезически. А на Изток Църквата продължава да живее чрез народите. Те съставят тялото на Църквата, чиято душа е Духът, а главата – Христос; така че те са част и от Неговото тяло. Това е един нов свят, в който човек е не просто в близки отношения с Бога, но е, чрез причастяването с тялото и кръвта Христови, в самото тяло на този Бог: той е едно с Него.

III. Нашият век

Запад и Изток

След Наполеоновите войни „обединеният Запад“, ръководен от Британия, имаше два геополитически конкурента – Османската и Руската империи.¹³⁴ Премахването на първата се случи след договоряне между Запада и Русия: първо беше създадена Гърция, след това и останалите държави на Хемуския полуостров. Макар да бяха православни, влиянието на Русия и Запада върху им беше приблизително равно.

Двадесети век започна с война за изтласкване на мюсюлманската държава от Европа, но тя – сякаш неочаквано – прерасна в общоевропейска и световна. Османската империя беше за кратко на ръба на пълно изчезване, което тя предотврати с отказ от повечето си територии, превръщане в национална държава (Турция) и революционна реформа, при която от миналото бяха запазени само езикът и религията. С помощта на Америка британската хегемония над континента се укрепи, а усилията в световен мащаб бяха насочени към премахването на Русия като последен противник. Така че XX век беше време на войната между Русия и англоезичния Запад.

133. Вж. „Църквата“ („Църква и език“)

134. 11 декември, 2016

В течение на тази война, която продължава и в наши дни, западна Европа беше „изравнена със земята“. Не по начина, по който Рим изравнява Картаген и Коринт (буквално), а така, както се справя с Македония – разделя я на части и я превръща в провинция. „Рим“ в този случай се оказаха по равно Русия (като СССР) и САЩ. Русия два пъти се „реформира“, като през Студената война беше една от двете световни сили, а сега е една от трите. Британия изостави превърналата се в американска провинция ЕС, опитвайки да бъде за Запада това, което е Турция за ислямския свят – вече не империя, но влиятелна (над-регионална) гържава.

През това време бившите западноевропейски колонии се усилиха икономически и политически. Китай надмина всички на Изток и стана „свръхгържава“. САЩ и сателитите му загубиха войната в Сирия, а с това и надеждата за господство над останалите. Сега предстои договаряне между „трите сили“ и опит за установяване на друг световен ред.¹³⁵

1. Революцията

През миналия век много неща по света бяха променени поради това, че „се строеше социализъм“ и се „противодействаше на капитализма и империализма“; и съответно, на „комунизма“.¹³⁶ Това съвсем не значи, че социализъм, империализъм и пр. не е имало. Но в тяхно име бяха изречени лъжи и извършени престъпления. И нито комунизмът победи окончателно, както се твърдеше, че трябва да стане (и то скоро), нито капитализмът, макар че и той беше приветстван като „най-малко лошия“ от всички.

А това, което се случи, беше революцията.

Така и сега. Общото между вируса и обществено-политическите формации е в това, че и той, и те, са невидими с просто око; но щом повечето специалисти казват, че ги има, защо да отричаме? Пък и да ги няма. Нали има глобални движения, обосновани чрез тях? Ако някой възразяваше срещу изграждането на социализма, ако се съмняваше в победата на комунизма или в съветската заплаха, мъчно можеше да се надява на лек и спокоен живот. И това беше истина, по-сигурна от всякакви философии на историята, защото можеше да се провери на практика.

135. Вж. „Епохите“; „Робството“ – „Робството в историята“

136. 30 май, 2020

Във всеки случай свободата беше системно и трайно ограничавана – за благо на обществото, заради трудещите се, заради цивилизацията и нейните ценности.

Покрай това революцията се осъществяваше навсякъде и резултатите ѝ се укрепваха с пропаганда, насилие и временни отстъпки. Като на война. И гали е било само за лошо? Може би не.

Та ето сега сагата с вируса. Има известно „разхлабване на мерките“, наистина, но нека не забравяме, че е имало и Априлски пленум, и осъждане на култа към личността, и смекчаване на репресиите и пр.

Веднъж имаше повече арести, друг път – по-малко, така че животът да изглежда почти поносим. Веднъж викаха някого „за справка“ и той никога не се връщаше, а друг път – само за разговор, да го видят що за човек е.

И днес имаме отминаване на „вълната“, но и напомняне, че може да има и друга, че няма ваксина, че човешкият живот е най-ценен... на кратко, всичко в името на човека.

Не казвам, че всичко това е лошо. Но сигурното е едно: революцията е в ход.

2. Сталин¹³⁷

Част 1

От Втората световна война досега изминаха седемдесет години, но това не е много време, като се има предвид значението на случилото се. Така че то ще се премисля; и знак за това е, че споровете около него не само не спират, но стават дори по-оживени.

През тази война западноевропейските държави понесоха поражение, което сложи край на пътя им към властта над Земята; а по този път те вървяха повече от хиляда години. Той започна в 800-та година, със споразумението между римския епископ и Карл, сина на Пипин – за възстановяване на изчезналата в средата на V в. Западна Римска империя.

По-нататък започнаха споровете с Константинопол, промяната в Символа на вярата и напускането на Църквата в средата на XI в. После, военни атаки на Изток (кръстоносните походи). Неочаквано, завладяването на Изтока по суша беше спряно не от християнска, а от мюсюлманска държава – турската.

137. 13 юни, 2015 в „Гласове“ със заглавие „За Сталин – 70 г. по-късно“.

Тогава Рим, както и отделилата се от него Британия (заедно с Холандия) се насочиха към океана и придобиха Америките, Африка, Индия и Океания.

Продължението можеше да се предвиди – тези държави бяха твърде близо една до друга и започнаха да се самоунищожават. Платон би го нарекъл това „гражданска война“, битка на елини против елини: защото цивилизацията им беше една.

Най-напред бяха разбити Португалия и Испания; после, в началото на XIX в. – Франция, а след още сто години изчезна и последната силна католическа държава – Виенската империя.

Някои казват: „Защо му беше на Хитлер да воюва на Изток?“. Но пред Германия нямаше друг път към трайната власт, освен този, тъй като тя не можеше да победи Британия и САЩ по море. Загържането на Германия на континента означаваше бързо задушаване между съветска Русия и „морския съюз“.

Затова тя поведе борба „с комунизма“. Днес нещо подобно се случва и с второто издание на германизираната Европа – ЕС. Сега той казва, че се бори с „режима“ в Москва. Но ЕС е само сянка на миналото, лошо оформена конструкция и пародия на нацистката империя.

Втората световна война унищожиха мечтата за велика Германия, но това беше само един от резултатите ѝ, и то не най-важният. По-важен беше премълчаваният разгром на Британия, която изчезна като велика сила и се превърна в главна европейска база на САЩ. Така завърши хилядогодишният поход на Европа към световната власт.

Те все още можеха да получат удовлетворение като близки до господаря на света, както биха били САЩ, ако бяха запазили монопол върху атомната технология. Но и това не стана, а Русия (като СССР) я усвои за няколко години, а след това я предаде на Китай и така спаси света от атомното изнудване, робството и фашисткия произвол.¹³⁸

Ето това е резултатът от войната, а лидерът на тогавашна Русия, когото неговите критици не ни позволяват да забравим, стои в историята като политик и полководец недалеч от Октавиан Август и Константин I Велики; а по мащаб на влияние ги надминава поне толкова, колкото територията на държавата му надминава тази на древната Римска империя. Колкото до ползата от дейността му за човечеството, тя не е възможно да бъде измерена.

А това показва и друго: че Бог се грижи за Църквата Си и умее да я запази дори чрез делата на нейните гонители.

138. Вж. „Епохите“; „Робството“ – „Робството в историята“

Част 2

Тъй като вече съм чувал не един мой съгражданин да се възмущава как съм могъл да напиша нещо за Сталин в недостатъчно остъдителен тон, ще кажа няколко думи за това – във връзка с темата за „демократичността“ и по повод приближаващия 9-ти май.¹³⁹

Никога не съм казвал, че Сталин не е отговорен за масови и несправедливи съдебни процеси, екзекуции, заточения и накратко репресии по негово време в Съветския съюз. Съгласявам се, че той е много, или направо главно отговорен за тях.

Но как може да е отговорен за това, а за победата на СССР във войната да не е? Ако сме съгласни с едното, трябва да се съгласим и с другото. Който има власт, той е и отговорен. А над кого беше тази победа? Над германците като нация? Лично над Хитлер? Аз мисля, че това беше победа над европейския фашизъм. Това беше ползата от нея, и затова тя би трябвало да се празнува от всички хора. И, разбира се, Сталин не я е спечелил сам, но сигурно има също толкова голяма заслуга за нея, колкото и за репресиите над своите съграждани. Или е лошо това, че по негово време СССР се сдобил с ядрено оръжие, след като то няколко години съществувало само в САЩ? А каква е ползата това оръжие да е на разположение само на една държава (на властващите в нея)? Ако някой мисли така, ще ми е интересно да чуя неговите думи.

Или е лошо, че съм сравнил Сталин като политик и военен с Октавиан и Константин I? А защо? Да не би Октавиан да е вършил само полезни и почтени неща през кариерата си? Не знам каква е била ползата от неговата победа над Антоний за хората от онова време. Ако Антоний беше спечелил, положението сигурно щеше да е същото.¹⁴⁰ А каква е ползата от победата на СССР над тогавашна Германия, мога да кажа.

Константин пък е известен с това, че прекрати гонението срещу нас, християните. А Сталин попречи да бъдат унищожени евреите. Може би и повечето славяни, може би и гърците. Или някой ще каже, че не е така и унищожение на евреи и на други народи не е имало? Нека каже, да го чуят всички.

Така че съм говорил за победата и следствията от нея, и какво би било, ако войната беше загубена.

139. 22 април, 2017

140. Вж. „Римският принцепс“

Освен това съм нарекъл Сталин „гонител на Църквата“, защото наистина е бил такъв. Но някои може би не смятат това за упрек, или дори им изглежда като похвала.¹⁴¹

Част 3

Във връзка с това, че дяволът е имитатор, може да се добави и едно обяснение за успеха на комунистическото движение през XX в., особено в православния свят.¹⁴²

Защото комунистическите партии, които се установяваха сред отделни народи, се строяха по подобие на Църквите. Но тъй като (по-не на глуми) нямаха нищо общо с Църквата и християнството, те не би трябвало и да бъдат наричани еретически, каквито са, например, протестантските общности; а по-скоро анти-църкви.

В Русия, където сред интелигенцията отдавна имаше антицърковно настроение, комунистите се възползваха от загубата на войната (Първата световна) и триумфираха. Тогава анти-църквата им обхваща гържавата (християнска империя) и си послужи с цялата ѝ сила. Поради това не беше трудно, особено след победата във Втората световна, тя да постави на власт и в други гържави свои „сестри“ – анти-църкви. И тъй като, представяйки се за нещо съществено различно или противоположно на християнството, комунизмът си постави за цел да изкорени Словото на Христос и да унищожи Църквата Му, той заслужава да бъде наричан и сатанизъм.¹⁴³

А сблъсъкът между комунизма и Запада по онова време беше сблъсък между стремящата се към бързо завладяване на света анти-църква и боящия се от нея неоезически (и плутократичен) свят.¹⁴⁴ Преломният момент беше, вероятно, Карибската криза. Тогава водачите на анти-църквата се поколебаха и решиха да отложат „края на света“. Но, смекчавайки отношенията със Запада, те попаднаха в капана, в който беше попаднал и римският епископ – а именно, станаха „едни от многото“.

Оттогава съветският комунизъм, каквото и да се говореше за него, полека и неотклонно беше приобщаван към неоезическото; а и самият той възприе към Христовата църква същото поведение на „оплитане“ в мрежата на „многообразието на идеите“ – вместо да се опитва да я премахне, както правеше до началото на 1970-те. Така

141. Вж. „Църквата“ („Църква и секта“)

142. 7 октомври, 2016

143. Вж. Вж. „Класическо образование в България“ – „Кое не достига“

144. Вж. „Епохите“

той загуби сектантската си острота и от бунт против Църквата се превърна, за две-три десетилетия, в „реален“ (гържавен) социализъм.

Така че съветската анти-църква се провали главно поради липса на решителност; тя беше „нетолерантна“, но не достатъчно, за да победи.

Причина за това беше преплитането ѝ с гържавата, което доведе до колебание между собствения ѝ интерес (унищожение на християнството и идеологическа, а впоследствие и абсолютна власт над света) и интереса на гържавата, който винаги изисква външно- и вътрешнополитически компромиси.¹⁴⁵

3. Постсвръхчовешкото

От около 60 години (от началото на 1960-те, след Карибската криза) живеем в „постсвръхчовешка“ епоха.¹⁴⁶

Преди това, покрай ВСВ пък и не само, беше време на „гении“ – главно в идеологията и политиката. Но отказът от „гореща война“ доведе до отслабване и на студената и до едно съгласие между силите, че е за предпочитане да се живее по-спокойно.

Тогава се оказа, че няма и такава нужда от гениалност, поне не от политико-идеологическа. Но тъй като гениите не можеха да бъдат отменени изведнъж, се направи отстъпка – ще има, но те ще са по-скоро в науката, изкуствата и също (добра идея!) в религията.

Решаваща стъпка беше отменянето на Сталиновата „гениалност“ и заместването ѝ с „чудовищност“, и то без да има очевидна необходимост, тъй като Сталин не беше загубил война – какво му пречеше да си остане гений? Но не остана, тъй като вървеше процес на отказ от всички тях.

Беше запазена за известно време гениалността на Маркс и Ленин, но вниманието се прехвърли към Айнщайн (par excellence!), купищата нобелови лауреати („гений на годината“) и някои по-архаични персонажи (Шекспир, Леонардо да Винчи, дори гръцките атомисти). Това бяха глобалните гении, но имаше и локални, у нас примерно – Ботев.

С християнството беше трудно, защото то си е по природа неприемливо, така че е по-лесно да обявиш светиите за несъществуващи, отколкото да ги наречеш гении. Но пък се намираха ясновидци (Ванга!) и популярни „учители“ (йоги, карате-майстори, народни лечители).

145. Вж. „Държави“; „Античността и злото“; „Робството“ – „Робството в историята“

146. 21 септември, 2016

Това имам предвид, като казвам „неоезичество“ – то търси свръхчовеци. Това са неговите богове и герои.

Но след отказа от студена война при Горбачов премахването им се ускори и идеологическото пространство се демократизира – важни станаха правата на човека, а не способностите му.¹⁴⁷

Италия от 1950-те¹⁴⁸

(по Дж. Гуареску)

„Дон“ Камило е селски свещеник, някъде из долината на река По. „Камило“, като всяко име на литературен герой, не е избрано случайно. Това е личното име на първия министър-председател на обединена Италия – граф Кавур.¹⁴⁹

Отец Камило също работи за единството на страната си. Решава градоустройствени въпроси, води партийни борби, понякога воюва, включително с оръжие. Той е противоположност на Абондио от „Годениците“ на Манцони: не е боязлив и не се стряска от заплахи. В притъп на гняв вдига предмети, които човек с обикновена сила не могъл дори да премести. Така напомня древните епически герои, способни да хвърлят камъни, които „и двама от днешните хора не биха могли да помръднат“¹⁵⁰.

Дон Камило е лидер на опозицията в селото, тъй като кметът е комунист. Той води съвестно богослужението и извършва всички необходими треби. Комунистите му натякват за отживялостта на „религиозните предразсъдъци“, но не могат да се лишат от услугите му. Когато им се роди дете, отиват за кръщение. Това не винаги минава гладко, както когато кметът иска да нарече сина си Ленин. Камило отказва.¹⁵¹

147. Беше осъществен преход от неоезичество към лъжехристиянство (всеобща грижа за „бедните и отхвърлените“; напоследък и за „болните“).

148. Част от предговора към „Малък свят“ на Дж. Гуареску (1908-1968). Превод К. Кременски. „Студио Беров“, 2022 (стр. 39-49). Четен е на 27 май с.г. на Годишни четения на АРУКО (пети). Отпечатан в сборника „АРУКО. Четения“ (УИ „Св. Климент Охридски“, 2023) под заглавие „Гуареску и Италия“ (стр. 549).

149. „На 23 март [1861 г.] представителите на двайсет и два милиона италианци провъзгласили Виктор Емануил II за „крал на Италия с милостта Божия и по волята на нацията“. Кавур умрял няколко седмици по-късно, на 6 юни, изтощен от работа и гаснец от малария, прошепвайки „L'Italia e fatta“ („Италия е създадена“). Липсвали единствено областта Венето, все още под австрийско господство, и Рим, закрилян от Наполеон III“ (П. Милза. В: „История на Италия“. Превод А. Попова. „Рива“, 2007; стр. 748 – следващите цитати от книгата са според същия превод).

150. „Илиада“ V, 302-304

151. „Кръщението“. В: Дж. Гуареску. „Малък свят“, 2022.

Понякога се случват малки чудеса. Някои жители настояват да бъдат погребани без опело и близките изпълняват волята им; но тъй като на път за гробището катафалката минава по главната улица, а там е храмът, се случва конете да спрат пред него и да откажат да вървят нататък.¹⁵² За това един от по-заможните хора завеща част от парите си за покупка на автомобил-катафалка. Но когато дошло време за погребението, автомобилът също спрял на входа; и тръгнал чак когато се разнесло биенето на камбаните.

Или: партияците от селото решават да създадат колхоз (първия в Италия).¹⁵³ За тази цел поръчват трактор от Съветския съюз, и наистина го получават. Представянето на трактора обаче се проваля, тъй като и той, също като катафалката, отказва да се движи. Макар и добър механик, кметът Пепоне дни наред не може да открие повредата. Накрая се обръща към свещеника и му предлага да се помоли за успеха на ремонта.

Отец Камило проузнася молитва, освещава трактора и той тръгва.

Папата и кралят

Също като класика Манцони, Гуарески вярва, че съществуват достойни клирици и че някои от тях може да са на високи постове. И все пак не споменава папата, освен веднъж, в „Писмо до дон Камило“.¹⁵⁴ Там се изказва иронично за приема, даден на Андрей Громико във Ватикана; и за странните нововъведения, които неговият герой, разбира се, предпочита да не изпълнява.

Всичко това, също като представянето на комунистите, е изпълнено в комедиографски дух. Като патриот и консервативен римо-католик, Гуарески се отнася отрицателно към „глобалистичното“ поведение на ватиканските първосвещеници. Той вижда на дело това, което би могло и да се прогнозира: че за да останат сред силните на този свят, папите са съгласни на всякакви отстъпки от традицията.

Едно от многобройните и очевидни подобия между Гуарески и де Амичис е препоръката „да ценим учителите си“. Веднъж бащата на Енрико го завежда при своя учител от прогимназията, който е много стар. Разказвачът обръща внимание на бедната обстановка, малката

152. „Без поп, с музика“.

153. „Колхозът“ („Il colchoz“)

154. „Скъпи дон Камило“

пенсия и „това ли е, което учителят заслужава след толкова десетилетия труд за децата“. ¹⁵⁵

Така и при Гуареску. Една от най-уважаваните жителки в селото е старата учителка, която била изучила „всички“. ¹⁵⁶ Независимо от годините и бедността тя продължава да се държи строго и заповеднически, включително с кмета и свещеника. Когато ѝ дошло времето да си отиде от този свят, разпоредила да повикат дон Камило, за да му каже някои неща, „но да не се бави, защото няма намерение да отлага умирането си заради него.“ Въздържала се от изповед, но заръчала при погребението ковчегът да бъде убит в „кралското знаме“.

Разказаното не е без отношение към биографията на автора. Известно е, че майката на Гуареску е била учителка. ¹⁵⁷ Той самият пък, като противник на комунизма, хладен към папството, критичен към следвоенния „контролиран плурализъм“ и разочарован от фашизма на Мусолини, би трябвало да е останал в известна степен монархист. ¹⁵⁸

Антикомунизъм в средата на века

Политическите симпатии никога не са лишени от лично основание. Но то мъчно може да бъде установено, дори да сме срещали човека, а не само да сме го чели. Гуареску сигурно е имал свои причини да не харесва комунистите; но наред с това е имал и някои, общи за него и сънародниците му.

След Втората световна война ИКП (Италианска комунистическа партия) е втора политическа сила в страната ¹⁵⁹ с мощна външна подкрепа – СССР на Сталин, победител във войната, контролиращ цяла източна Европа, включително половината от Германия.

155. „Учителят на баща ми“, стр. 214). Вж. и „Болният учител“, стр. 160-162; „Моята учителка умря“, стр. 307-309 (глави от „Сърце“ на Е. де Амичис. Превод П. Драгоев. „Пан 96“, 1996).

156. „Старата учителка“.

157. Начална учителка в продължение на петдесет години – до 1949 (The Little World, p. 7).

158. Принц Умберто (син на крал Виктор Емануел III, който абдикира през май 1946) напуска Италия веднага след референдума от юни 1946, когато антимонархистите надделяват с малко (Милза, с. 954; също и К. Дъгън в „Кратка история на Италия“. Превод П. Тодоров, Г. Райновски. „Труд“, 2010; стр. 219 – следващите цитати от книгата са според същия превод).

159. „На изборите през 1948 г. християндемократите печелят 305 от общо 574 места в Камарата на депутатите. Броят на депутатите от ИКП е 140, а на социалистите – 41. По този начин е създаден модел на управление в италианската политика за следващите 40 години. Системата е поляризирана между две партии – Християндемократическата и ИКП, като вторите винаги са в опозиция. Така Италия се превръща в еднопартийна държава“ (Дъгън, с. 226).

Самата партия е в морално силна позиция. Тя е била преследвана при Мусолини, участвала е в Съпротивата,¹⁶⁰ така че излиза „чиста“ от онези трагични събития. Това не може да се каже нито за папата, нито за краля, нито дори за по-голямата част от „народа“; няма спор, че Мусолини е бил подкрепян, изрично или мълчаливо, от повечето италианци.¹⁶¹ След Втората световна война комунистите са обсъждали възможността за „революция“, но действия не са били предприети, може би поради предупреждение от Москва да не се надяват на подкрепа.¹⁶² Във всеки случай напрежение е имало, особено след аментата срещу Толиати през 1948 г.¹⁶³

Общите (нелични) причини за антипатията на Гуарески към комунизма идват от това, че е религиозен човек и патриот на Италия. Комунистическото движение още в предсъветската си епоха е глобалистично: то се стреми към „пълна и окончателна победа на пролетариата по целия свят“. Както пророкува Достоевски, мук става дума за проект, идеен подобен, ако не и генетически свързан с политиката на папския католицизъм.¹⁶⁴ Това обяснява и дълбокото недоверие на мно-

160. „В средата на юни 1928 г. били заловени почти всички членове на вътрешното ръководство [на ИКП]. Арестуван две години преди това и осъден на двацет години затвор от специалния съд, Грамши умира на 16 май 1937 г. в една клиника в Рим, където бил преместен. Новите ръководители Камило Равера и Пиетро Секиа били арестувани съответно през 1930 и 1931 г.“: „Там, където отделни групи в Италия, поддържащи връзки със съпротивата в чужбина, се опитали да организират въстания... главна роля изгряла Комунистическата партия“ (Милза, с. 910).

161. „Обръщайки гръб на шейсет години либерална традиция и светска държава, Мусолини дал по този начин съгласието си за превръщането на Италия в силно религиозна държава, което означавало, че [римо-]католическата църква ставала привилегирована институция, а не католиците – второразредни граждани. Италианското население в голямото си мнозинство приело договора с огромно задоволство“. За дебата относно „консенсуса“: „Трябваше един от историческите водачи на антифашизма, комунистът Джорджо Амендола да се намеси с цялата си тежест, признавайки, че фашизмът и неговият водач действително в продължение на няколко години са имали широката подкрепа на народа“ (Милза, с. 907-908).

162. „Когато през март 1948 г. Толиати попитал съветския посланик дали неговата партия трябва да предвижда бойни действия и да подготви въстание, отговорът на Сталин и Молотов бил недвусмислен: въстанието трябва да бъде избягнато на всяка цена, а оръжие може да бъде използвано само в случай на нападение срещу седалището на ИКП“ (Милза, с. 958).

163. „Толиати наредил от болничното си легло да се запази спокойствие и поискал от своите колеги от ръководството да направят всичко възможно за успокояване на страстите: нещо, което те побързало да изпълнят“. От друга страна, де Гаспери действително стумял да устои на натиска, упражнен върху него и сътрудниците му, особено от страна на Ватикана, за обявяване на Комунистическата партия извън закон“ (Милза, с. 958).

164. „Ние взехме от него Рим и меча на Кесаря и обявихме само себе си за земни царе, единни царе, макар и досега да не сме успели още да доведем нашето дело до пълен завършек... Ако беше приел света и порфирата на Кесаря, Ти би основал всемирно царство и би дал всемирен покой. Защото кой друг ще владее хората, ако не онези, които владеят съвестта им и в чиито ръце са хлябовете им?“ („Братя Карамазови“. Част втора, кн. V, 5: „Великият инквизитор“; стр. 245-246).

зина италиански и италиийски патриоти – от Гуарески чак до Данте – към папския институт.

Ватикана, също като древноримския принцип и сенат, не го е грижа точно за Италия, макар в течение на векове той непрестанно да си „служи“ с нея. Същото се отнася и за ИКП, пък и за коя да е комунистическа партия. Защото и комунизмът, подобно на папството, не създава народи – той само ги употребява.

Наред с това италианските комунисти в прозата на Гуарески не са само революционери и глобалисти; те са приятели, а следователно и „агенти“ на СССР. А лесно ли е да харесваш държава, с която твоята страна доскоро е била във война и където са загинали и изчезнали хиляди твои сънародници? Така че Камило, който в някои разкази е член на делегация на италиански комунисти в Съветския съюз, не отива там от празно любопитство, а по-скоро на нещо като поклонение на мястото, където са оставили костите си много италианци.

И още: при всичката си революционност и атеизъм, СССР продължава да бъде възприеман просто като една по-нова „опакровка“ на Русия. Но нима Русия не е исторически враг на Европа – еднакво на протестантско-англиканска и римо-католическа Европа? Тя е точно това, като православна империя. Тогава какви симпатии от страна на един италиански патриот и римски католик?

Италианското съгласие

„Малкият свят“ е разделен между Пепоне и дон Камило, както цяла Италия е разделена между прозападни християндемократи и гледащи към СССР комунисти. И както през годините из страната са проблясвали искри, от които е можела да пламне гражданска война (като в отсрещна Гърция), така и тук.

На едни избори някой бил дочул по радиото, че комунистите печелят с голяма разлика. Веднага се появява списък на жителите на селото, от които то трябва да бъде „освободено“.¹⁶⁵ На едно от първите места е името на дон Камило. Тогава кметът Пепоне влиза в дебат с инициатора на разправата за това, дали терорът е полезен за партията; и докато спорът тече, всички по-изявени комунисти готичват при свещеника, за да му кажат да избяга, докато е време. После се оказва, че вестта е фалшива, резултатите са други и ИКП пак остава втора. Изтреблението на враговете на пролетариата се отлага.

165. „Техника на държавния преврат“ („Tecnica del colpo di Stato“). В: Гуарески. „Малък свят“, 2022.

Камило се грижи за съселяните си, без значение дали са комунисти или не. Взима участие във временното експроприране на няколко частни мотоциклета, за да бъде откарано детето на кмета до градската клиника; тъй като нужните лекарства липсват, а и транспорт няма.¹⁶⁶

Родителите на едно 14-годишно момче се тревожат, че се учи зле. Той го завежда в работилницата на Пепоне, и се оказва, че на момчето точно там му е мястото, защото има гарба за механик.¹⁶⁷

Друга история: по внушение на група музейни работници свещеникът се съгласява да свалят статуята на ангела от храмовата камбанария, тъй като бил ценен паметник от XII в.; да го поставят във витрина, а на негово място да качат губликат.¹⁶⁸ После обаче съжалява – защо този ангел, който е стоял там толкова векове, да не продължи да пази селото и хората? Извиква Пепоне и през нощта двамата връщат статуята на камбанарията, а губликата поставят във витрината. И никой не узнава за това.

В „Дневника“ на де Амичис някои деца са добри и кротки, а други – заядливи и зли, и си остават такива; учителите и съучениците им не успяват да ги приобият.¹⁶⁹

А тук не е така. Свещеникът не отстъпва от вярата и традицията, но сметне ли нещо за добро, успява да се договори с всекиго и да го постигнат заедно. Комунистите на Гуареску са индоктринирани, заблудени, смешни; но не са „смъртни врагове“. А освен това е казано: „обичайте враговете си“.

Европа 2018¹⁷⁰

– *Колко назад в миналото на Европа, към кои истории е необходимо да се върнем, за да видим днешния ден и оттук нататък бъдещето ни?*

– Историята на Европа като място, където хората са живели и са решавали проблеми на общностния живот, е обозрима: ние имаме хубави писмени свидетелства за около 2 500 и повече години назад. И ако трябва да погледнем в старите книги и да разберем откога се говори за Европа, откога хората тук започват да се осъзнават като нещо

166. „Хвърковатите“ („La Volante“).

167. „Гостенче от града“.

168. „Ангелът от 1200-та година“ (L`angelo del 1200).

169. „Франти изгонен от училище“, стр. 99-101.

170. 2 януари, 2018. БНР, „Христо Ботев“. Въпросите загаде Любомира Константинова.

отделно, трябва да се върнем – това се е казвало много пъти – към древна Гърция и полисното време.

Интересно е как гърците са разбрали, че са европейци – значи различни от хората, които живеят по други места. Те са го разбрали вследствие на една война: иначе може би нямаше да го узнаят така ясно. Това е била войната срещу персийската империя, чийто наследник – езиков и като самосъзнание – е днешният Иран. В този момент тя е владеела почти цялата азиатска суша западно от Индия – тази, на която е по-лесно да се живее.

Тази империя, като всяка друга, се стремяла към разширяване и се е сблъсквала със страни и народи по нейните периферии; а гърците били точно в западната периферия на персийската империя. И се е стигнало до военен сблъсък, в който, сякаш по чудо, те са устояли. Понеже опасността е била голяма, започнали да размишляват за случилото се и стигнали до заключението, че са нещо отделно – „като европейци“.

Има един историк, чиито мисли стоят в началото на това убеждение – Херодот. Той казва, че светът има три части, от които едната е Европа, другата е Азия; и една трета, която нарича „Либия“, а ние впоследствие сме нарекли Африка. „Между тези две части, Европа и Азия“, казва той, „избухна голяма война, на която нашите бащи са свидетели и са участвали в нея.“ Та по времето на Херодот, V в. пр. Хр., ние вече имаме едно осъзнато и изречено противоречие, сблъсък: между тези, които живеят на европейските територии, и онези, които са в Азия. И това е военен сблъсък.¹⁷¹

– В последващи времена, при война или при мир личи това самоопределяне? Можем да препратим и към голямата тема за бежанците, и към религиозното противопоставяне. Какво се случва в този период – от Херодот до днес?

– Това е дълга история. Първо трябва да помислим как съдим за това, че Европа е едно нещо. Всъщност и днес – и през цялата история, но и днес – пред нас стои въпросът дали тя е една, или е само име на множество общества, които може би са свързани помежду си само териториално; които се срещат, имат отношения, но не са едно.

Първо да погледнем географски. Европа, от азиатска гледна точка, е полуостров. В сравнение с нея той е малък; и хората, които са го обитавали и са се умножили с вековете, се почувствали, в резултат на някои исторически събития, като нещо отделно. Тук има добри условия за живот, също и за транспорт, което значи контакти: тъй като

171. Вж. „Класическо образование в Европа“

морето около нея е изпълнено с острови, а бреговата линия е силно на-чупена.¹⁷² Това е условие Европа да е една.

Друго, с което Европа се отличава от останалия свят, е езикът. В течение на историята единството ѝ се е крепяло и на езиците; на това, че в началото не е имала много равностойни езици. Ако говорим за древното време, значи Херодотовото и малко по-нататък, европейците са били хора, които просто са говорили гръцки – имам предвид тези, които изобщо са мислели, че са европейци. Защото е имало и други народи, които говорили на други езици, но те пък не мислели, че са европейци. Тази разлика между тях и останалия свят не им се е била откривала, както не е била открита и за самите гърци до времето на Омир, а и малко по-късно.

Впоследствие към този език се присъединява латинският, благодарение на военната и административна мощ на римската държава. Така че в основата на Европа като място на словото в продължение на векове стоят само тези два езика. Това на пръв поглед улеснява общуването. Защото Азия, от гледна точка на европейца, е едно невероятно скупчване от езици. Така че и в това отношение Европа е малка: малка не само географски, но и езиково.

Така е било в началото. Но тези езици – гръцкият и латинският – както първо улесняват общуването между европейците, така после започват да го затрудняват. Защото се стига до един момент, в първите векове след Христос, когато се усеща, че тази империя е разделена на две. Тя е разделена в голяма степен заради тях: в западната част се говори на латински, а в източната – да кажем, от София на изток – на гръцки. И това разделение е имало толкова голяма тежест, че накрая империята се е разпаднала на две. Така че езиците са почти най-важната причина Римската империя да се раздели и от двете ѝ части да оцелее само едната – източната.

И днес, когато имаме един Европейски съюз, където, казваме, се стремим езиците да са равноправни, също има езиков проблем. Той не може да се пренебрегва. Хората си казват: „Е, 20-30 езика... важното е, че има един-два по-основни.“ Работата е, че където има много езици, накрая надделява само един; или обществото се разпада. Тези центробежни сили, които днес виждаме в Европа, примерно отделянето на Британия, или обособяването на други области, за които доскоро никой не смяташе, че могат да бъдат отделни, в голяма степен идват от езиковия спор.

172. Вж. „Цивилизациите“; „Робството“ – „Робството в историята“ („Евреи и гърци“).

Примерно Британия беше единственото място в Европейския съюз, където хората имаха за роден език английски – който, както виждаме, се стреми да стане общ за Европа. От друга страна, съществуват много отделни езици, на които хората гържат; и в един момент научаваме, че има и такива, за които дори не сме знаели – да кажем, каталонският. Не всеки е знаел, че той е различен от испанския.

Така че този въпрос никога не трябва да се пренебрегва; особено ние, като българи, трябва да го имаме предвид. Защото ние сме влезли в историята чрез своя език. Съвсем не е напразно да се напомня, че българският език е третият писмен език на Европа. Третият – това е много почетно място.¹⁷³ И следователно ние, с оглед на своята националност и история, би трябвало да мислим за това; и с това следва да участваме и в строежа на Европа, ако ще я строим.

– Ако погледнем към едно друго многоезичие: разделението на хората в Европа по всякакви линии, по ксенофобия и гостоприемство, по либералност или консерватизъм. Колеко широко е това многоезичие и кой трябва да ни дава отговори за това, накъде да вървим? Политиците, философите, кой?

– Това, „Накъде да вървим?“, е нещо, на което си струва да се спрем. То е въпросът за целта. Хората понякога мислят, че едно общество би могло да съществува и без да си поставя цели; като изключим целите на всекидневието. Но това едва ли е така. Обществото, за да бъде едно, трябва да заявява, че има една, обща за всички цел; инак то ще се разпадне. Хората ще си поставят свои цели, и в един момент ще се окаже, че не работят заедно и за едно, а само в случай на необходимост се договарят за това или онова. Но едно е по необходимост да се договаряш за разни неща, а друго да си един с оглед на бъдещето изобщо. Така че „едно“ общество се оказва онова, което има една цел.

Така е и в семейството. Когато децата са малки, те не могат да имат цел, различна от тази на родителите им; и по този начин семейството е едно. Но когато станат пълнолетни, започват свой, личен живот и това става с полагане на други цели. И така семейството намалява, защото хората излизат от него. Така е и с „голямото“ общество. Коя е общата цел, която ще го направи едно? И кой ще постави тази цел, кой ще каже накъде да вървим?

173. Вж. „Църквата“ („Църква и език“); „Класическо образование в България“ („Преводи от гръцки на славянски“).

Бих казал, че това е една тежка интелектуална задача. Не интелектуална по начина, като да се реши нещо от областта на математиката; а задача, която изисква поглед към историята. Каква задача да си поставим ние като общество, за да бъдем едно, с оглед и на нашата история? Това не може да го реши един политик, защото той е зает с всекидневието на обществения живот. То се решава по-скоро от хора, които имат свободно време да изследват и размишляват. Така че тук говорим за така нареченото съсловие – доколкото то съществува – на интелектуалците. Интелектуалците са онези, с които трябва да се говори за това и да се каже накъде отиваме, каква е нашата цел.

Това обаче е мъчен дебат, защото той има отношение към властта. Решим ли каква е нашата цел, ние вече сме поставили основата на идеологията си. Не употребявам тази дума в лош смисъл. Не може да има общество без идеология. Значи става въпрос за обществен разговор, който трябва да е свободен, а не предрешен. Тук вече се разбира, че има нужда от свобода на словото – мнозина и различни да могат да се изкажат и да са допустими противоречия, така че да се намери това общо, което ще ни обединява – целта. За какво съществува нашето общество?

Някой би казал: „Заради мира.“ Но първо, мирът може да е несправедлив и поради това неудовлетворителен. Тогава той е и повърхностен. Такъв мир – както всеки е забелязал – не е достатъчен на човека, за да се чувства щастлив. За да има мир в дълбок и сериозен смисъл, трябва да има и цел, задача – някъде да се отива.

– Кои са другите възможни отговори на въпроса за целта – освен мирът?

– Трябва да се помисли. Всеки си казва: „Аз първо имам нужда от нещата, които се наричат „насъщни“. И от сигурност.“ Но оттук нататък – какво? Пак ще погледна към историята на Европа: какво са правили хората на този континент, когато са се опитвали да се съберат заедно.

Да вземем разширяването. В един момент европейецът се е заел със завладяване на нови земи – из цялата планета. Това за много векове е насочило вниманието му. Той е решил, че „Нашата цел е да завладеем света, да се установим на нови територии, да пренесем нашата цивилизация.“ Това е нещо, което може задълго да задържи вниманието на едно общество и дори да го успокои; защото то придава смисъл на съществуването му. „Ние живеем, за да овладяваме планетата“.

И така, Европа тръгва да се разширява в две посоки. Едната е през моретата – това го прави западна Европа. Достига американския континент, обикаля Африка, открива Индонезия, Австралия. Това е морската експанзия. От друга страна, имаме сухопътна, която е към изток и се осъществява от руската държава. Там се върви по суша: достига се до Тихия океан срещу Япония и след това през Беринговия проток – до Америка. Това са векове: като се започне от 1500-та година и се достигне докъм 1700-та: значи едни 200 или повече години, в които се овладява планетата.¹⁷⁴

Тогава Европа, каквито и проблеми да е имала, се е опитвала да се освободи от тях, като ги изнесе навън. Това противостоене, което имаме през XX в. – на Съединените щати и Съветския съюз – беше едно европейско противостоене. Целият свят беше разделен на две, както Европа през хилядолетията на своята история. Стигна се до там поради това, че Европа изнесе своите противоречия върху цялата Земя. А как стана това? Защото имаше едно целепологане: „Каквото и да става, ние ще излезем оттук – ще завладеем света, ще го присъединим.“

Ето, това беше една цел – разширяването на Европа. Но с него е свършено. В XXI в. вече виждаме една в известна степен обединена Земя. Ние вече разговаряме всички със всички, не е трудно да се виждаме от Европа в Южна Америка – това става мигновено. И тук идва въпросът: „Какво да се прави?“ – защото пътуване нататък вече не може да има, въпреки интересните разговори за експедиции към чужди планети. Тук трябва да направим една пауза и да размислим как да бъде.

Но ако се върнем към това, което наричаме исторически „Европа“, а именно към този полуостров, където сега е Европейският съюз, ще видим, че не е ясно какво бъдеще предстои. Имаме множество държави с техните езици, които са се събрали заедно – може би защото така е по-добре – но е неясно накъде да вървят. Ето една интелектуална задача, която не е лесно решима.

– Нека да завършим този разговор с Вашия личен отговор на въпроса на какво е най-важно да си отговорим.

– Човек трябва винаги да помни, че е член на много общества едновременно. Ако решим, че сме членове само на едно общество, което брои десетки или дори стотици милиони хора, едва ли ще се чувстваме

174. А тя по онова време не се е смятала за една от „осемте блуждаещи“ (това е значението на думата „планета“), а за център на Всичкото (вселената, космоса). Вж. „Епохите“.

много щастливи. За да бъде щастлив някой, той трябва да усеща своите контакти едновременно с различни общества – като започне най-напред от семейството. След това да мине през града и множеството общности, в които участва – да кажем, професионални; след това религиозната общност, за която не е лошо да помисли има ли я и коя е; езиковата; после тази на историческото съзнание – кой е неговият народ. Всички тези неща присъстват в нас едновременно и ще сгрешим, ако заявим, че сме членове само на една общност. Човек не може да каже: „Имам семейство и друго не ме интересува“; или „Имам приятели, а останалите са ми никакви“; или дори: „Аз съм гражданин на света“. Хората понякога го казват, но грешат. Всъщност нас трябва да ни интересува всичко. И доброто решение е човек да допринесе за частията на всяка от тези общности, в които участва.¹⁷⁵

А как ще го прави, това му го казва съвестта във всеки момент. Всеки трябва да започне първо от себе си: да помисли с кои хора общува всекидневно и как да е добър с тях.

4. Заслуги и награди

Какво значи „награда“?¹⁷⁶

Това е заплащане; или оказване на чест; или приемане в общност (клуб). В първия случай говорим за възнаграждение според предварителна уговорка, след което даващият и възнагражденият нямат задължения един към друг. Във втория тя се дава без да е била искана, като даващият се представя като облагодетелстван от (почитател на) получаващия. Тя също не предполага следващи отношения.

Третата пък е повече начало, отколкото край на отношенията между страните. Връчването ѝ е знак, че оттук нататък те ще бъдат „заедно“.

„Нобеловата“ награда е авторитетна до степен на свещеност – доколкото и както може да има свещеност в общество, водещо война с Бога. Тя е знак за извънредни: компетентност (икономика), научни приноси (физика, биология, медицина), творчески постижения (литература), обществено-политически дела в полза на човечеството (мир).

Тази последната е като за „човеколюбие“. Може би все пак не е работа на хората да раздават награди и за това. Но – блажени миротворците. Защото те ще се нарекат нечи синове.

175. Вж. „Етноси, нации, народи“; „Църквата“; „Държави“.

176. 1 ноември, 2015

В публичното пространство „увенчаните“ са обградени с пиетет. За процедурата и състава на журитата рядко става дума. Академиите (Шведската и Норвежката) просто съобщават на медиите името на наградените, като обосновката сякаш е без значение.

Свидетелство за това е наградата на г-н Б. Обама, който беше номиниран още преди да встъпи в длъжността си на президент. И тъй като е странно да се дава награда за мир заради победа в избори, остава да се предположи, че тя беше дадена в аванс; или че някой може да бъде отличен с нея независимо от делата му. В такъв случай тя наистина прилича повече на покана за членство.

Нобеловите лауреати, макар и живи към момента на удостояването си, веднага след това се оказват, по един признак, в положението на умрели. Защото или се цитират като неоспорими авторитети, или не ги споменават въобще.

Примерно – името на Гюнтер Грас през последните години от живота му спря да се споменава. Причината беше, че направи изказване, което не подхожда на човек с такава награда; гържа се така, сякаш е жив.¹⁷⁷

Не вярвам някой да се заеме да спори, че наградите за мир и литература от десетилетия насам се дават единствено по политически съображения (подходящите кандидатури, разбира се, не са малко).

В икономиката изглежда се награждават хора, които ще стават нечии говорители и ще съдействат за прокарването на решения в тази сфера. „Според нобеловия лауреат едн-кой си правителството на едн-коя си държава (МВФ, ФРС и т.н.), трябва да предприеме следното...”.

В областта на науките отличаването сигурно има отношение към осъществяването на проекти, в които наградените могат да бъдат ангажирани.

Накратко, създава се ресурс за лобирание; или за медийно влияние, тоест демагогия.

Във всичко това няма нищо необикновено. Необикновена е почитта, с която се говори за този „орден“. Смешно е да слушаш възрастни хора с дипломи и някакъв житейски опит, които произнасят думите с „нобел“ така, сякаш говорят за нещо свято.

Това се случва не само заради пропагандата, но може би и заради познатата чрез много езици връзка на името на учредителя ѝ с латинс-

177. Вж. „Църквата“ („Църква и секта“)

ката дума *nobilis* (благороден). Поради това присъждането на тази награда звучи като причисляване към благородническо съсловие.¹⁷⁸

Мафия¹⁷⁹

В драматургията, пък и изобщо в литературата, има голямо значение не само какво се казва, но и кой го казва.¹⁸⁰

Прословутата фраза „Опасно е да си честен човек“ в „Кръстникът“ е изречена от един иначе способен мъж, но закоравял мафиот и престъпник. Така че той, който беше отлично осведомен кой и защо може да бъде убит в мирно време, заяви, че понякога добродетелта е по-опасна за живота, отколкото и най-тежките престъпления.

И наистина, онзи, когото имаше предвид, беше отровен, докато той самият, макар да извърши множество и ужасни престъпления, почина от естествена смърт.

• • •

В „Кръстникът“ има една класическа сцена.¹⁸¹

Майкъл Корлеоне основава фондация и дарява на Ватикана 100 милиона долара в брой. За помощ на бедните.

В отговор папският представител му връчва свидетелство, че той вече е... някаква титла, във всеки случай най-високото отличие, което Ватиканът дава на светско лице.

Бившата жена на Майкъл, която е дошла на тържеството, за да говори с него по семеен въпрос, казва:

– Поздравявам те с високото отличие, Майкъл. Не е ли малко скъпо?

Пару

Христос е бил осъден от Пилат по настояване на фарисеите (заедно със садукееите, книжниците и целия тамошен „елит“); които даже стигнали дотам, да обвиняват прокуратора, че не е достатъчно верен на Цезар – защото се колебае за присъдата.¹⁸² Така те се оказали повече римляни от него (чиновник и дипломат „от карьерата“).

178. Вж. „Граждани, селяни, аристокрация“

179. Вж. „Античната словесност“ – „Старогръцката литература“

180. 3 юни, 2017

181. 3 септември, 2020

182. 17 ноември, 2022. Вж. „Църквата“ („Църква и секта“).

Само няколко дни преди това техни хора разпитвали Христос дали трябва да се плаща данък „на Цезаря“. Това станало причина за известния въпрос: „А кой е изобразен на монетата?“ Който е изобразен, на него се плаща. Тъй като парите са негови и следователно гържавата е негова; и бившата гържава на юдеите също.

Всъщност фарисеите, заедно с останалите като тях, са си били управляващи на територията на бившата гържава. Те нямали нужда от нейната независимост, тъй като това би объркало много неща; а положението, в което се намирали като „приятели на Цезаря“, не било лошо.

Положението с парите оттогава се е променило слабо или никак. И пак не е без значение кой е изобразен на тях – защото той ще е или самият собственик, или някой, който може да го представлява.

Кой стоеше на най-скъпите ни банкноти преди тридесетина години? Това беше наш съгражданин, представител на Цезаря – който по това време се наричаше „КПСС“.

А сега кой стои? Ако поразгледаме по-големите, ще видим образи на интелигенти (Паусий вече не е между тях, неговата банкнота беше от евтините). Разбира се, те не са избрани грубо, имало е размисъл. Но от десетолевката нагоре това са все хора цивилизационно определени и достойни за наследници на гревните фарисеи (садукеи, книжници и др.).

Като ги гледам, ми хрумва още един образ, подходящ да стои на пари – Юда от Искаримот. Човекът е бил, забележете, ковчежник; и е съветвал другарите си да отделят повече средства за благотворителност.

Накрая се споразумял и с фарисеите. Значи – добър е за една нова и по-скъпа банкнота (200-500 лв.).

5. Свобода на словото

За свобода на словото се говори много през последните двадесетина години.¹⁸³ Покрай допускането на недържавни печатни издания и телевизии, и още повече, чрез интернет, такава свобода на пръв поглед се появи.¹⁸⁴

Какво значеше това? Че бяха внесени други гледни точки и други фразеологии. Всеки можеше да бъде публикуван и сам себе си да публи-

183. 9 януари, 2016

184. Вж. „Революцията“

кува. Благодарение на всичко това стана възможно да се забележи, че има разлика между истинска и имитирана свобода на словото.

Първо, не може да говори свободно онзи, който е длъжен да представявя някоя общност. Щом личността му се свързва с нея, той трябва да представя нейната, а не своята позиция. Нито онзи, комуто се плаща, за да разпространява гадени възгледи и да си служи с тази, а не с друга фразеология.

Но не е достатъчно да си частно лице, за да се изразяваш свободно. Освен лична независимост е нужно и друго: разпознаване речта на властта.

Затова е нужен размисъл и наблюдение: къде е тя? Всяко неоснова-но на нравствени, пък и политически начала говорене, е несвободно, тъй като то е или „на доверие“ (повтарям, каквото съм чул), или слу-чайно (казвам, каквото ми хрумне). Свободното говорене е с оглед на истината за човека и обществото и поради това не може да бъде пос-тигнато без труг за откриването ѝ. Но то е и опасно; най-малкото поради това, че тревожи хората.

Така че ако човек гържи да се чувства удобно в общността, която е заварил (да бъде „интегриран“ в нея), той не може да си позволи сво-бодно слово. Това е известно; но по-малко известно е, че бунтарското слово само по себе си все още не е свободно. Необходима е, както ка-захме, независима обосновка.

Защо се случва често, че някой, който си знае работата добре, ста-ва неудобен за режима?¹⁸⁵ Дали това е случайно, или има отношение към знанието му?

Може би знанието и земната власт са по начало в несъгласие по-между си.¹⁸⁶

Първо, знанието е опора на личната свобода и с това се оказва про-тивник на властта. Ако някой си владее занаята добре, защо му е да бъде приятен на властта? Това, което има, не му ли стига и не е ли достатъчно обществото да го приема и подкрепя – тъй като има по-требност от такива, които знаят? Затова се случва такива хора да пренебрегнат приятното за властта и да се насочат към полезното за обществото. В идеалния случай това не би трябвало да е неприятн-

185. 3 май, 2017

186. Вж. Платон, „Държавата“ VII („Митът за пецера“)

о за нея, защото тя затова е установена – за да е полезна на обществото.

Но тя има склонност да се отдели от него. И да пренебрегва полезното заради приятното за себе си.

Но има и друго, което противопоставя знанието на властта – че то се стреми към разширяване. Изучилият нещо се стреми да знае и нататък, докато мислите му обхващат всичко.¹⁸⁷ Значи той се отказва да отдели насилствено своята наука от останалите; и няма защо, тъй като всички науки са части от общото знание. А още по-малко да я дели на части без връзка помежду им.

Ако някой се интересува от история и е изучил част от нея, той ще иска да изучи и останалите части. Но и настоящето е част от историята. Значи той ще иска да знае и за настоящето. За него обаче претендира и властта. Там вече те ще влязат в спор и ще се яви несъгласието.¹⁸⁸

Лицемерното бунтарство

Днес има много хора – било разпознаваеми чрез имената си, било скрити в някакво множество – които призовават към бунтарство (протест).¹⁸⁹ Но бунтарството, към което се присъединяват и което пропагандират, е тактическо; то е част от стратегия в една продължителна война, където те не са нищо повече от наемници.

Бедата не е, че се противопоставят някому, а че се залъгват и лъжат другите, че бунтът им е „принципен” (свободен). Но да кажат истината не могат, защото бунтарството им е лицемерно и без лъжата не би било възможно.

Те искат да изглеждат смели, но са страхливци. От самото начало знаят, че имитацията на бунт, с която са се заели, може да им донесе облаги и не е свързана с никакъв риск.

А нелицемерната борба е трудна, защото изисква не само нравствено усилие – да се противопоставим на истинската (а не фасадна) земна власт – но и интелектуално: да проумеем коя е тя. Така че свободният бунт не започва на улицата и във вестниците, а в мислите.

Свободният човек е гързък и скандален преди всичко в мислите си. Иначе на думи най-често е вежлив, а в поведението си – кротък. Него-

187. Вж. „Класическо образование в Европа“ – „„Класическа гревност““ („Защо да се учи“)

188. Вж. „Що е история“

189. 1 ноември, 2015. Вж. „Революцията“.

прибави, че не са малко народите, които споделят същата религия; но те са други. Имат друг език, по друго време са влезли в Църквата; друга история имат.

Та ако това, да си българин, има отношение към религията, тогава ние ще трябва да се прехвърлим към темата за тази религия, която е обединена от една Църква. Тази Църква казва, че е световна и че се състои от поместни, независими автокефални Църкви, които обединяват около себе си съответните народи. Затова казвам: да си българин означава да си човек, който най-малкото не отрича, че принадлежи към тази Църква, с такава история, и чрез нея е в общността на тези народи, които са образувани и живеят около тези Църкви; и заедно съставят една общност, която е обединена от вярата в Бога и за изпълнение на Неговите заповеди.²⁴⁴

7. Двадесет и четвърти май²⁴⁵

На какво е празник 24-ти май?

Чували сме, че е на „славянската писменост и култура“. От друга страна, той е същият онзи празник на св. св. Кирил и Методий от 11 май, който по Юлианския календар е на 24-ти (тъй като 24-ти – това е 11-ти по „стар стил“). По същия начин в някои от православните Църкви (Иерусалимска, Руска, Сръбска) 25-ти декември/Рождество Христово се намира на мястото на днешния (грегориански или новоюлиански) 7-ми януари.

Така че празникът е на светите братя – създатели на азбуката и преводачи на църковните книги.

Около този празник има въпроси.

Най-напред: това български празник ли е, или общославянски? И ако някой побърза да каже като Мечо Пух: „И двете!“, ще попитаме: „А кое от двете е повечето, първото и главното?“

Той трудно може да бъде голям празник за поляците, чехите, словациите и словенците – тъй като те, макар да не отричат, че са славяни, не си служат с тази азбука (в нейната глаголическа или кирилска форма); а и църковно са другаде (ако въобще някъде). Положението при хърватите е по-различно, тъй като те помнят глаголицата.

За да се реши, дали той е по-скоро български, трябва да се види, „кое точно“ се празнува и коя е причината за него. Дори това да е само

244. Вж. „Етноси, нации, народи“; „Църквата“.

245. 26 май, 2015 в „Гласове“ със заглавие „И тъй, да помислим: на какво е празник 24-ти май?“.

славянската писменост, ако заслугата за нейното съществуване е на България, тогава той ще е първо български празник.

Както ми се е случвало да казвам, България ще живее, ако някои от нас се потрудат да помислят кое е онова „българско“, което е нужно на целия свят.²⁴⁶

Тракийските златни прибори? Латинските и гръцки надписи по земите на гържавата? Пирин и Черноморието? Нестинарството?

Нека първо се съгласим, че на 24-ти май се празнува нещо, което се отнася до същността на българското; а ако някой мисли, че същността няма, а само думи, ние с него по днешната тема няма да говорим.

Но какво е това, което са направили светите братя и което се е оказало така важно, че благодарение на него се е появил цял народ (а после и грузи)? Нали са опитвали, като представители на християнска Църква и гържава, да разгласяват сред народите Божието слово? И да спорят с онези, които го отричат? Точно това са правили – първо при мюсюлманите в халифата, после при юдеите в Хазария, после сред славяните в Моравия и Панония.

Кирил е спорил по въпроси на вярата и с византийци (иконоборецът Анис, бивш патриарх). По-късно пак той във Венеция, а след това и Методий в Моравия, са спорили с римски духовници.

Ако някой смята, че не са разгласявали Божието слово (благовествали), а са правели нещо друго, ние няма да говорим с него за делото им.

И тъй, Кирил и Методий са участвали в създаването на България, и то на християнска и православна България. Ако някой смята, че за България е вредно да е православна, той не би трябвало да празнува на този ден. В годината има много други дни и възможности за всякакви празници.

Освен това те са защитили славянския език като равен на първите и най-влиятелни християнски езици (еврейски, гръцки, латински). И така са създали нов християнски свят – славяноезичния. Това дело е започнало в Константинопол и то не е могло да се случи без участие-то на тогавашните водачи на Църквата и империята.

После славянското богослужение е било прогонено от централна Европа, но е било защитено в България. То не би било защитено и си-

246. Вж. „Църквата“ („Църква и език“); „Класическо образование в България“ („Християнството като гържавна религия“, „Преводи от гръцки на славянски“); „Девети септември“; „Трети март“.

гурно не би съществувало без решението и политиката на равноапостолния цар Борис, на сина му Симеон и на внука му Петър.

Тази дейност е протичала от бреговете на Черно море до Охридска Македония. А ако някой упорства, че Охридска Македония е била нещо различно от България, ние и с него няма да говорим по тези въпроси.

Но как да се отрече, че чрез тези книги, които България е запазила и хилядократно умножила, Бог е бил познат и от сърбите, и от румънците, и от русите?

Затова всеки път, когато се връщат към същността на „своето“, те ще се връщат към България, и от нея ще взимат пример; както ние сме взели пример от държавата на Константин, Теодосий и Юстиниан и от Константинополската църква.

През следващите 1000 години ние не сме се отказали от това, което сме правили през IX и X век; и до днес свидетелстваме за него и не отстъпваме.

И тъй, 24-май е ден за свидетелство, че „България“ – това е християнство, писмен богослужебен славянски език, общност и равенство на народите и езиците в Христовата църква. Последното значи – съборност.

И чрез това – мир и спасение за целия свят.

А ако някой не приема тези неща или не иска да знае за тях, той непременно ще е чужд на България; и вероятно ще я мрази.

8. България В историята

Свои и чужди

Какво е малодушието?²⁴⁷ Това е, когато не смееш да направиш разделение и да кажеш: „Този е свой, а този – чужд.“

Малодушието е изчакване – искаш да проучиш с кого е изгодно да си, а и докога. Тъй че малодушният няма приятели и близки; няма „свои“.²⁴⁸

Св. Иоан Богослов казва:

„В началото бе Словото... В Него бе животът и животът бе светлина на човеците... То гойде при Своите Си, но Своите не Го приеха“.²⁴⁹

247. 23 май, 2015 на сайта „Memoria de futuro“

248. Вж. „Празници и истина“

249. 1:1-11

Така че Словото, което е Истина, със самото Си идване става причина за различаване на свои от чужди и за разделение между тях; и показва, че от всекиго зависи дали ще бъде свой или чужд – за Бога или за когото и да е.

Човек рядко се досеща, че силата му да обича живота и да извършва нелеки дела идва от това различаване. Към своя той изпитва любов – и не за друго, а заради истината, която споделят; а чуждия отпраща на мястото му и не се бои от него. Думите на чуждия не могат да поклаят вярата му, защото той знае какви ще бъдат те и защо ще са такива.²⁵⁰ А какви са думите на чуждия? Лъжливи.

Някой ще каже: „Е, та нима и близки хора не се лъжат помежду си?“ Да, хората понякога се лъжат помежду си; и това показва, че не са близки. Лъжата е доказателство за чуждост.

Мойсей

Мойсей бил хубаво дете, осиновено и отгледано в царски дом. Получил пълно образование, бил в „елита“ и „на върха“, но помнел произхода си. Затова попречил на някакъв египтянин да измъчва един еврей и дори убил египтянина. Но когато неговите сънародници го видели, не го приели сред тях.²⁵¹

Той извел евреите от Египет, за да бъдат свободни; но знаел, че не могат да бъдат свободни без вяра и богослужение. Това, което ги обединявало преди Мойсей, бил общият им език и произход – че са от Израил и Авраам. Мойсей, чрез Закона, създава от тях народ, а също и общество: урежда живота им в подробности.²⁵²

Но не всички били съгласни с делата му. Мнозина се бояли, че ще умрат по пътя; после направили златен идол и му се покланяли.²⁵³ Страхували се, че ще бъдат победени в боя за Обещаната земя. Някои упорствали и загинали; и малцина от напусналите Египет доживели да видят Земята.

Мойсей не се отрекъл от своите заради унизеното им положение. Той ги направил – не всички, само някои – свои и по дух; и различил богослужение от идолослужение. Така той е създал народа, който дотогава бил само „род“ (етнос).

250. Вж. „Свобода на словото“ – „Независимият език“

251. Изход, 2

252. Вж. „Църквата“ („Църква и език“); „Епохите“; „Робството“ – „Робството в историята“; „Трети март“.

253. Изход, 32

Освен това не настоявал на чистотата им „по плът“, защото не забранил да приобщават и другородци:

„Който право отсъжда на сираче и на вдовица, обича пришлеца и му дава хляб и облекло. Обичайте и вие пришлеца, понеже сами бяхте пришълци в Египетската земя“.²⁵⁴

„Не се гнуси от иудеец, понеже той е твой брат; не се гнуси от египтянин, понеже ти беше пришлец в земята му.“²⁵⁵

Истинското „свое“ е свое по дух. Това „по плът“ е само изображение. То не е самата истина, но пътят към истината минава през него.

Апостолската проповед

Апостолите Петър и Павел имали различно минало. Павел бил римски гражданин, образован сред фарисеи, знаел езици.²⁵⁶ И не човек, а Сам Бог с гласа Си го обърнал към Себе Си.²⁵⁷ Петър пък бил беден галилейски рибар без образование.²⁵⁸

И двамата имали грехове. Павел преследвал християните и одобрил убийството на Стефан; а Петър три пъти се отрекъл от Христос.²⁵⁹ И двамата отишли сред езичниците и проповядвали живия Бог. Говорили първо на юдеите, но не всички приели гумите им. Напротив, преследвали ги и опитвали да ги убият. Но и мнозина повярвали.

Апостолската проповед довела до противоречия сред еврейския народ.²⁶⁰ Израилтяните, които не приели Иисус като Христос, станали не християни, а юдеи. За тях се говори, когато се казва: „Поради страх от юдеите“.²⁶¹ Езичниците пък, които повярвали, последвали Закона не според буквата, а според духа. Те създали „Новия Израил“. Така станали израилтяни, но не по плът (чрез обрязване), а по дух. За тях Петър казва:

„Вие преди не бяхте народ, а сега сте Божи народ“.²⁶²

254. Второзаконие 10:18 („Библия“, стр. 211)

255. Второзаконие 23:7 („Библия“, стр. 225)

256. Деяния 21:37-22:3; 22:25-29; 26:4-5. Вж. „Римският принцес“; „Робството“ – „Античното робство“.

257. Деяния, 9

258. Матей 4:18; Деяния, 4:13.

259. Матей 26:75; Деяния 8:1.

260. „И благослови ги Симеон и рече на Мария, майка Му: ето, Тоя лежи за падане и ставане на мнозина в Израила и за предмет на противоречия“ (Лука, 2:34; „Евангелие на Господа нашего Иисуса Христа преведено на български“. Издава Св. Синод на Българската църква. София. Придворна печатница, 1909 – стр. 176).

261. Иоан 7:13; 19:38; 20:19

262. 1 Петър 2:9-10 („Новий завет на Господа нашего Иисуса Христа“. Издава Св. Синод на Българската църква. София. Държавна печатница, 1925; стр. 395). Вж. „Църквата“ („Църква и език“).

Константин Велики

Времето на мъченичеството трябва да се помни, за да се разбере, че свободата се постига със страдания, а понякога и с кръв.²⁶³ Гонението на християните от езическата власт продължило почти 300 години.

Константин не просто прекратява гонението, но и покровителства Църквата. Един държавник не може да няма отношение към нея. Причината е, че Църквата е пазителка на истината и затова държавникът, при всички неудобства, трябва да предпочете нея.

При това положение „религиите“ в държавата не могат да бъдат равнопоставени; но и не е необходимо невярващите да бъдат оцелявани само затова, че са невярващи. Това е казано от Мойсей (неговият „пришелец“ е невярващ или неясно вяраващ). Такава е самарянката, с която говори Христос. Но това, че не бива да бъдат несправедливо оцелявани, не значи, че са „свои“. Те са „чужди“.

До Константин християните се различили от езичниците; по негово време започнали да се различават от разколниците и еретиците. Тогава се появило православие.

По това време държавата не е теократична, каквато е създал Мойсей, а монархическа. Монархът решава делата на управлението, но по най-общи въпроси се съобразява с Църквата, тъй като в нея живее Духът; тя е Божието присъствие на земята. В нея няма земно единоначалие: тя се управлява от архиепископи, а правилата ѝ се установяват на събори, където първият епископ е пръв само по чест.²⁶⁴

Главните ѝ езици са тези на Империята и Писанието – латинският и гръцкият. Някои богослови научават и еврейски.

Борис Първи

Цар Борис I прави в държавата си нещо подобно на това, което 550 години преди него е направил Константин – прекратява гоненията и се заема с покровителството на Църквата. И както Константин воювал с Лициний и привържениците му, така и Борис трябвало да преодолява съпротивата на дотогава единоверните с него български езичници.

Тогавашните българи се разделили, а така станало и с останалите в държавата – едни останали езичници, а други станали християни. Те вече не можели да бъдат „свои“ помежду си. Появил се народ – този на

263. „Робството“ – „Робството в историята“

264. Вж. „Църквата“ („Църква и език“); „Робството“ – „Робството в историята“ („Рим – античен и католически“).

славяноезичните българи-християни. Ето защо ние днес не сме един народ с българите, които населяват земите около Волга – не толкова, защото говорят груг език и населяват галечна земя, колкото защото са избрали исляма.

Образуваната в държавата поместна Църква е архиепископия и е независима от Цариград още от самото начало. Тя и не би могла да бъде зависима, щом държавата е независима, а Църквата не е „наддържавна“.²⁶⁵ Освен това тя въвежда богослужение на собствен, жив език и при това различен от гръцкия – славянобългарски (на южните, български славяни).

Всичко това се случва само няколко години след като Източната империя е преодоляла най-голямата църковна криза в историята си – иконоборческата. Така че Борис I приема за страната си едно догматически изяснено християнство, което е станало такова след Седемте вселенски събора (последният през 787-ма) и множество поместни. Това е православие.

При това България се явява като християнско царство във време на усилващо се противостояние между римския и цариградския епископ.²⁶⁶ Предстоящото отпадане на Рим, което е свързано и с учредяването на „Свещена римска империя“ (800 г.), оставя вселенската Църква в положение, при което цариградският патриарх превъзхожда останалите епископи не само по чест, но и по земно могъщество – тъй като трите древни патриаршии, намирайки се извън държавата и в границите на мюсюлманския халифат, са отслабени и взаимодействието им с християните в Империята е затруднено.

Освен участието на римския епископ, Църквата губи и присъствието на латинския език; и така гръцкият остава единственият влиятелен език на богослужението и богословието. Положението вероятно би останало такова, ако не беше независима България с нейния славянски език.

Ето защо действията на цар Борис трябва да се виждат като проява на Божия промисъл, според който Църквата е както вселенска, така и съборна: никой епископ няма власт над останалите и никой народ или език няма привилегировано (властващо) положение.²⁶⁷ България на цар Борис поставя началото на славяноезичното православие, което

265. Вж. „Осми декември“

266. Вж. „Класическо образование в България“ („Християнството като държавна религия“)

267. Вж. „Изчезването на античната цивилизация“ („Народите в Европа“)

достига най-голяма мощ и великоленie през XIX в., при управлението на последните руски царе (императори).

Затова и до днес България може да гледа на Русия като на своя духовна дъщеря, а на руските владетели – като на наследници на Борис и Симеон. Така че Русия ни е „своя“.²⁶⁸

Екзархията

Движението за независима българска Църква и неговият успех в началото на 70-те години на XIX в. изглежда като историческо чудо, сравнимо с успеха на християнството през първите 300 години след Христос.

Сравнявам ги, защото и двете движения се явяват в неблагоприятна среда – без никаква външна опора. Наистина, в началото екзархистите не могат да разчитат на никого. Както османската, така и руската империя гледат на православно население в близост до Цариград като на едно цяло и не виждат причини да го разделят в две църковни йерархии. Гръкоезичните фанариоти, които са сектанти и е редно да бъдат смятани за еретици, правят всичко, за да попречат на възстановяването на българската Църква. Католическите и протестантските мисии от своя страна нямат изгода от нея, тъй като са забелязали, че фанариотският терор отправя някои българи към техните общности.

Все пак това движение, послужило си правно със султанския указ за веротърпимост от 1856 г., протича и постига целта си удивително бързо – за 15 години. Нищо чудно, че почти веднага след това България постига политическа автономия и, независимо от волята на „силите“, почти пълно обединение в една държава; а след още 20 години и независимост, като се доближава до положението на хегемон на Хемуския полуостров.

Всичко това е следствие от освобождаването на българската Църква.

Но това освобождаване не бива да се мисли просто като предпоставка за политически и военни успехи. Тя се освобождава/възстановява пак по промисъл: този път не за да осигури съборността на православието – това вече е направила хиляда години по-рано – а за да може, със самото си съществуване, да свидетелства за тази съборност.

268. Вж. „Трети март“

И нищо чудно, че въпреки съпротивата на лъжеправославните тя, по-малко от век след Цариградския Великден, постигна единението си с останалите Църкви.²⁶⁹

Новата България

Екзархийското движение, което освободи Църквата ни, изведе на-яве и още едно разделение – между православни българи и българоезични антиекзархисти (гръкомани). Те не бяха „свои“ помежду си; и това е положението и днес.²⁷⁰

И тъй, кой е българин или българка днес?²⁷¹ Това е най-напред човек, който има смелост да изрича истината – и това е истината, прогласявана от Христовата Църква.

Той знае, че тя няма да е Христова, ако не е православна и съборна; и че точно съборността е онова, което неговите предци са спасили преди повече от 1000 години. Затова той ще пази тази съборност и днес, като разбира, че тя се крепи на автокефални Църкви и различни богослужбени езици, от които вторият по чест и пръв по разпространение е езикът на неговите предци – старият български.²⁷²

И както се е говорело за юдеи по плът и по дух, така може и да се говори и за българи по плът и дух. Ако някой е гражданин на държава-та България и говори български език; ако родителите му са смятали себе си за българи и той самият смята себе си за такъв – тогава той е „българин по плът“; но все още не по дух.

А от друга страна, българи по дух са онези, за които вече говорих, и които може и да не са били никога в България и да не знаят български. Но те ще ни бъдат наистина „свои“. Такива хора ще спасят България и така ще угодят на Бога. Те ще създадат „новата България“.²⁷³

Религиозен въпрос

Трябва да се разбере, че омразата срещу България и славяноезичните народи не е гребна работа и нещо случайно, а нейната основа е еретическа, тоест тук имаме работа с религиозен въпрос.²⁷⁴

269. Вж. „Църквата“ („Църква и език“)

270. Вж. „Празници и истина“

271. Вж. „Девети септември“; „Трети март“; „Двадесет и четвърти май“.

272. Вж. „Класическо образование в България“ – „Кое не достига“ („Българският като чужд“)

273. Вж. „Що е история“

274. 31 март, 2017. Вж. „Трети март“; „Двадесет и четвърти май“.

Неслучайно самото създаване на България като християнска страна е атакувано от Рим по два начина. Първо, във връзка с езика, когато срещу превода на книгите се възразява с произволната измислица, че богослужението може да е само на три езика, макар това никога да не е било така. И второ – защото Рим претендира, че той трябва да решава въпроса за приобщаването на нови народи към Църквата и че има право да налага вето, когато става дума за създаването на нови митрополии, каквато в началото е българската църква. А измислиците *ad hoc*, на които се придава статут на религиозни истини, винаги са еретически.

Впоследствие България е била нападана главно от еретици: най-напред от богомилите, после от мюсюлманите (ислямът по произход е ерес на християнството), после от гръкоманите и протестантите. Същата работа днес вършат и разнообразните разколници, които се представят за по-православни от всички.

Ние не бихме могли и да я защитаваме, ако не разбираме в какво се целят нейните врагове и защо са толкова упорити и дори фанатични.

Защото фанатизмът винаги е насочен срещу християнството и е сигурен белег на всяка ерес.

– Четох някъде, че българи тук е имало още по времето на Константин Велики.²⁷⁵ Какво мислиш?

– Първо трябва да се види какъв е източникът, да се изтълкува. Това е сложна работа, тук не става дума просто да се погледне някое издание и да се предложи превод. Трябва да се установи ръкописът (ако е ръкопис), да се датира, да се прецени стойността на текста (дали не са нечи измислици) и пр. Чак тогава може да се изкаже мнение по съдържанието, и то винаги е с безброй „ако“ и „може би“.²⁷⁶ Но най-важно е човек да знае какво точно търси. Примерно: според Херодот голяма част от полуострова южно от Македония някога е бил заселен от негръцки етнос, наречен „пеласги“. Те били коренно население и в Атика, далеч преди всякакви атиняни. И какво от това? Може ли днес човек да каже: „Аз съм пеласг“? Народът – това не е просто име, а преди всичко жив език и историческо съзнание.²⁷⁷ Нашият език е славянски, а историческото ни съзнание е свързано с кръщението на цар

275. 25 януари, 2016

276. Вж. „Класическо образование в Европа“ – „„Класическа гревност““ („Защо да се учи“); „Античната словесност“ – „Старогръцката литература“ („Методът“).

277. Вж. „Църквата“ („Църква и език“); „Постсвръхчовешкото“ – „Европа 2018“..

Борис през IX в., създаването на писмеността, православието, напрежението между нас и Византия (Източния Рим).²⁷⁸ Всичко друго са следствия. Това, да се говори, че ние сме „по същество“ траки, хуни, илирийци, старомакедонци и т.н., не е току-така, то е част от борбата на неоезичесвото срещу християнството.²⁷⁹

– А аз все се чудя как така тези прабългари толкова лесно са се сдружили със славяните и са победили цяла имперска войска.

– Съмнително е, че веднага са се сдружили. А че са спечелили войната – какво странно има. Преди тях Рим и Константинопол са губили войни срещу кого ли не – вандали, готи, хуни. Рим е бил превзет три пъти през V в. Но работата е в това, че каквато и армия да имаш, ти не можеш да създадеш държава, равна на Рим/Константинопол, ако ти липсва писмен език. Разбира се, възможно е да разрушиш държавата, както са направили готите на Запад.²⁸⁰ При нас е станало друго – установили сме се в съседство. Тогава обаче трябва да влезеш в конкуренция във всяко отношение, включително културно. Нещата са се развили логично – българите са отказали да станат поданици на империята и това им е струвало към сто и петдесет години тежки войни. После Омуртаг решава да закрепи отношенията, но пък той, както и Крум, е антихристиянски настроен. А в държавата е имало християни; и те, като преследвани, са се чувствали по-близки на Константинопол, отколкото на Плиска.

– Но как, ако българите са били толкова малко, са били подкрепени от местното население и са се наложили над него?

– Въпрос на организация. Във всяка държава онези, които са на власт, са малцинство. Борис се е кръстил по няколко причини може би, но една от тях е била да запази държавата и да я развие. Така и станало. Ако Кирил и Методий бяха превели евангелието на прабългарски, той щеше да остане език на държавата. Но те са знаели славянски. Затова този език е надделял. Иначе щеше да остане само „матерен“ и да изчезне.

– Има някакви свидетелства, че още Кубрат е бил християнин.

– Може. Но въпросът не е бил само да се приеме вярата и да се реши богослужението; бил е нужен още собствен език и църковна йерархия. Борис сигурно е знаел колко голямо е било влиянието на Рим върху политическия живот на Запад. И това при положение, че папата не е имал държава. А константинополският патриарх има и това.

278. Вж. „България в историята“ – „Свои и чужди“ („Борис Първи“)

279. Вж. „Сталин“, Част 3

280. Вж. „Държави“

Значи по никой начин не е трябвало да се допусне гръцкия език и върховенство на Цариград по църковните въпроси. Защото е ставало въпрос за създаване на нова империя, конкурентна на Византия. И това противоборство продължава до края – до идването на турците. После проектът на Борис и Симеон се поема и осъществява от руските царе. Това е пътят на историята.²⁸¹

– Най-малкото, нужно е било признаване.

– Да, защото установяването на дипломатически и църковни отношения с Константинопол поставя България наравно с Империята и така издига гържавата на върха на европейската политика. Така е бил решен политическият въпрос, иначе във военно отношение не сме имали трудности. Що се отнася до имиджа, който ѝ се създава от гръкоезичните, пък и латиноезичните автори – той е такъв, какъвто е по-късно и имиджът на Русия в Европа. Тази гържава изглежда опасна, тя не е „управляема“.²⁸²

– Поставени са били в деликатна ситуация: „братя християни“, които не са подчинени. Това би трябвало да е нетърпимо за Константинопол

– Разбира се. Хората, които са разбирали християнството като религия на мира и общото спасение, не са били много – не повече от сега. Кирил и Методий са били такива, сигурно и патриарх Фотий. Това е било достатъчно. Та аз твърдя, че това е голяма победа, световноисторически успех.²⁸³ Малко хора го проумяват, макар че за това преди

281. Вж. „България в историята“ – „Свои и чужди“ („Борис Първи“)

282. „Сам този Маврубир пише: „Така казват гърците поради завистта и ненавистта, които имали към българите. Не описвали храбрите постъпки и славните дела на царете и народа български, но накратко и противното писали, както им е угодно, да не се срамуват от това, че много пъти българите ги побеждавали и взимали данък от тях““ (Паисий Хилендарски, ба; стр. 26). „Бяхме поканени на трапезата, където – за ваше явно унижение, господари мои августини – от нашата страна на особено дългата маса, на по-предно място от мене седна българският пратеник, подстриган по унгарски, препасан с бронзова верига и както ми се струваше, катехумен. Заради вас аз бях унижен, заради вас – презрян, заради вас – отхвърлен... Като взех предвид не себе си, а причинената вам несправедливост, аз напуснах трапезата. И тъкмо възмутен се канех да изляза, когато братът на императора, куропалатът Лъв и протоаскриптът Симеон тръгнаха подире ми, като викаха: „Когато василевсът на българите Пектор взе за жена същията на Христофор [Лакапин], ние подписахме споразумения, скрепени с клетва, че пратениците на българите у нас ще бъдат предпочитани, уважавани и ценени повече от пратениците на всички чужди народи. Независимо че този пратеник на българите е – както казваш и това е вярно – остриган, неумит и препасан с бронзова верига, той е [по ранг] патриций и ние смятаме, че не е редно да предпочетем пред него един епископ, особено от франките. И понеже знаем, че ти намираш това за възмутително, сега няма да ти позволим, както си мислиш, да се върнеш в квартирата си, а ще те заставим да вечеряш заедно със слугите на императора в отделно помешение““ (Лиудбранд Кремонски. „Пратеничество в Константинопол“, 19. Превод Л. Симеонова. „Изток-Запад“, 2015; стр. 274-275). Вж. „Що е история“; „Свобода на словото“.

283. Вж. „Църквата“ („Църква и език“); „Трети март“; „Двадесет и четвърти май“.

време доста се говореше. Но е трудно да се схване, защото не става дума просто за „един език повече“. Това е разбиване на църковния и културен монопол на Рим (Константинопол е източният Рим). А следователно и на политическия. Създава се „многополюсен“ християнски свят. Това от своя страна съответства на самия дух на християнството, който е съборен – тоест, на братство, равноправие и съгласие.

„Етнофилетизъм“

Думата може да се преведе като „народоплеменност“.²⁸⁴ Но за да се разбере съдържанието ѝ, трябва да се погледне към историята на българската екзархия.

Тя е Църква, начело на която стои „екзарх“, и чрез нея се възстановява църковната независимост на българите от Цариград, която е била разбита след изчезването на Второто българско царство. Почти 400 години след това е съществувала Охридската архиепископия, която е българска. Тя е била премахната със султански указ и по настояване на Цариградската патриаршия през 1767 г. (времето на „История славянобългарска“).

Така че около 100 години ние не сме имали независима църковна институция, която да се грижи за духовния ни живот като българи (да осигурява богослужение на български/славянски, да се застъпва за нас пред други Църкви и пред светските власти).

Но през XIX в. започва едно движение към възстановяване, улеснено от указите за религиозна търпимост в Османската империя от 1839 и 1856 г. Затова през 1860 г. на Великден в Цариград се случва прословутата служба, водена от епископ Иларион Макариополски, който на Големия вход не споменава цариградския патриарх; а вместо него – султана. Това е прогласяване на независимост.

През тези години вървят преговори с патриаршията за църковна автономия на българите, които не довеждат до споразумение; и поради това нашите възрожденци решават да действат чрез светската власт. И с успех, защото султанът в началото на 1870 издава указ (ферман) за учредяване на екзархия – по същество, автокефална Църква на българите. През 1871 започва първият български църковно-народен събор за избор на митрополити и екзарх. В началото на 1872 султанът разрешава избор на екзарх и няколко дни след това той е избран – това е Антим I.²⁸⁵

284. 26 ноември, 2017

285. Вж. „Българи в историята“ – „Свои и чужди“ („Екзархията“)

Цариградската патриаршия низверзва или отлъчва (и анатемосва) някои наши владици, смятайки, че те все още са част от нейната йерархия. Но според гържавата те не са.

Така че тук освен всичко друго имаме конфликт между светска и църковна власт, като трябва да се отбележи, че светската власт е друговерска.

През есента на 1872 цариградският патриарх свиква събор и обявява Екзархията за схизматична и дори еретическа, като по този повод известява за съществуването на ерес, наречена „етнофилетизъм“. Впрочем Иерусалимският патриарх отказва да подкрепи това решение на събора. Самата Екзархия пренебрегва случилото се, тъй като го е очаквала.

Решението на Цариград е несправедливо и лицемерно, тъй като тогава всички народностни Църкви (руската, грузинската, еладската и прочее) би трябвало да бъдат сметнати за еретически, а не само българската. Така че проблемът не е догматически, както се опитват да го представят някои и до ден днешен, а управленски – Цариград се е стремил да запази църковна власт над българите, от която е получавал материални облаги и която несъмнено е заграбил, възползвайки се от изчезването на българската гържава.

Така че „етнофилетизъм“ е дума, чрез която някой е искал да каже, че българите не бива да имат своя Църква. Защо точно те не бива да имат, това никой фанариот и българомразец още не е обяснил.

9. Образованието и езикът

Двуезичие

Когато отворим издание на някой античен класик (Омир, Херодот, Цицерон), направено преди няколко десетилетия (а може и сега) в Германия, Британия или друга западноевропейска страна, откриваме, че предговорът не е написан на немски, английски, холандски и т.н., а на друг език.²⁸⁶ Това е латински.

Какво значи това?

Известно е, че езикът на римската гържава, а после и на западното християнство от самото му начало е точно този – латински.

Разбира се, на Запад е имало множество етноси, които никога не са говорили латински; но с присъединяването им към Църквата всички

286. 19 октомври, 2015 в „Гласове“ със заглавие „Двуезичие“.

те възприемали този език – наистина, не като говорим, а като богослужебен. Някои обаче били толкова повлияни, че и говоримият им език се е развил на основата на латинския. Това са не само италианците, които открай време са си служели с него, но също испанците, португалците и французите.

По-северните народи обаче – като германците – са запазили собствения си език, макар в него да са навлезли немалко думи от латински произход.

Църковната централизация на западния свят се е оказала толкова силна, че никой от тамошните етноси в продължение на хилядолетие и половина не е могъл да постигне не само църковна, но и езикова независимост от Рим. За това не е помогнала и появата на университетите, защото и там работният език от самото начало бил латински; а и те самите, подобно на монашеските ордени, не се подчинявали на местен епископ или светски владетел, а направо на папата.

Реформацията, която е отчасти движение за езикова свобода (да се изразяваш публично на родния си език), е довела не до реформа, а до разцепление на римо-католицизма; и не е чудно, че верни на Рим останали главно онези страни, чийто говорим език е „романски“. Защото той е близък до латинския.

Така обществата в западния свят дълго време били двуезични. Народът знаел само говоримия език, чието развитие се е възпрепятствало от това, че образованието – и богословско, и друго – било на латински.

Духовенството и покрай него цялата образована част от обществото разбирало някои от говоримите езици (наречия, диалекти), но „официалният“ език все пак бил латинският. Той бил единственият „представителен“ и в този смисъл пълноценен език; а останалите били изтласкани към областта на частното и битовото, и оставени за много векове в състояние на неразвитост (варварство).²⁸⁷

Затова владеещите латински се чувствали не само над, но и „извън“ народа. Тъй като той не е можел да говори като тях, и дори не е можел да се обърне към тях; а те можели да се обърнат към него, но в този случай се „понижавали“ („снизхождали“).

Дали заради това или просто наред с това, западното духовенство останало целибатно. Духовниците, за разлика от свещенството на Изток, не се женели, което подчертавало тяхната отделеност: наро-

287. Вж. „Римският принцепс“; „Античността и злото“; „Робството“ – „Робството в историята“ („Рим – античен и католически“).

гът се възпроизвежда естествено и телесно, а те – само институционално и духовно.²⁸⁸

Ето защо, в съгласие с тази вековна традиция, западните „елити“ и до днес са по-свързани помежду си и по-отдалечени от „простоллюците“, отколкото аналогичните прослойки в православните страни.

Всичко това не се е случило на Изток, и в частност – в България. Българският език със самото присъединяване на народа и гържавата към Църквата е станал представителен и пълноценен: както се е говорело у дома, така и в двореца, и в храма – със същите думи, макар и с много неологизми. Но тези неологизми, създадени въз основа на гръцките думи, били славянизми и поради това бързо били почувствани като свои и традиционни.²⁸⁹

Затова, когато някой средновековен, възрожденски или съвременен български автор пише текст на родния си език, той не се чувства ограничен от това, а знае, че казва всичко, което иска да каже – тъй като езикът му е цялостен и достатъчен. Пишейки на български, той говори първо на сънародниците си, а после и на всеки, който ще има достъп до написаното – било направо, било чрез превод. Ако обаче пише на друг език, текстът му е предназначен само за „чужденци“.

Но западният автор, пишейки на латински, не се обръща към чужденци, а точно към „свои“ – тези от елита.²⁹⁰

Ето защо в България (да не се забравя първенството ѝ в Европа, а и личната заслуга на царете Борис, Симеон и Петър), както и другаде в православния свят, е трудно, или по-скоро невъзможно да се постигне разделение на „елит“ и „простоллюците“.²⁹¹ Обществото тук не може да се „разцепи“ на по-висши и по-низши. На Запад това отдавна се е случило и затова там има расизъм и фашизъм. При нас то е чуждо и затова ние такива явления нямаме; а опитите им за въвеждане се провалят.

Българският народ не може да бъде унищожен чрез интернационализиране (откъсване) на образованата му прослойка, тъй като тя никога не е била отделяна от него с такива тежки прегради, каквито са езикът и целият.

288. Подобно на поклонниците на „Небесната Афродита“ („Пирът“ 180d-185c).

289. Вж. „Църквата“ („Църква и език“); „Класическо образование в България“ („Преводи от гръцки на славянски“).

290. Вж. „Осми декември“

291. Вж. „Двадесет и четвърти май“

С други думи – в България човек може да достигне висока образованост, без поради това да стане чужд на сънародниците си. А този, който се старее да изглежда чужд, никога няма да стигне до образованост, тъй като не се е интересувал от нея, а от друго.²⁹²

Така че онези, които се стараят да говорят „чуждестранно“ (с латино-греко-англицизми) и да охулват народа си, за да изглеждат учени и „елитни“, се заблуждават. Те са далеч от учеността и нищо не знаят за „елита“.

• • •

Има израз „майчин език“.²⁹³ А „бащин език“ има ли?

Това с „майчиния език“ се случва във времена на двете езичие. Бащата излиза от дома, труди се, има отношения с държавата, с религиозната институция. Там езикът е друг.

А в семейството се говори на език, който не е „на власт“.²⁹⁴ На него детето слуша за неща от всекидневието, песни, приказки. Той е домашен, „вътрешен“, само за между най-близки. Когато излезе от дома и от своя край, човек не намира място, където този език да се говори по същия начин.²⁹⁵ Така че той е „роден“ и „първи“. На него може да се прави литература (поезия).²⁹⁶

„Бащиният“ пък е за делови живот или представителност. Когато служи за договаряне (бизнес), той е сух, с малко думи, но разбираем за мнозина. Ако е за правна, научна, тържествена или богослужебна употреба, е ерудитски (учи се от книги).

292. Вж. „Класическо образование в Европа“

293. 28 февруари, 2015

294. Вж. „Двете езичие“

295. „Явно е прочее всекому, защо е потребна една обща граматика за сичка та България, по която трябва сички да последуват своите списания, а не секой да писува по свое то поместно произношение без никакво основание и доказателство, и свое то токмо поместно наречие да защищава и да ублажава, а чуждо то, лошо или добро без разбор да укорява и уничтожава... Който прочее иска да защищава и да ублажава своят поместный язык, трябва да има всегда готов неложен свидетел славенския, и твердо да се держи за него за да не заслужува порицание то на-други те“ (Неофит Рилски. „Българска граматика“, 1835/1984; стр. 3-4). Отец Неофит е живял във време на двете езичие; имал е грижата чрез създаване на общобългарска граматика да посочи пътя към въздигането на българския до положение и на „бащин“. По негово време за българите такова е било положението на църковно-славянския, като език на богослужението – и не само за българите, но и за други народи.

296. „Грация Делегга [р. 1872] е започнала да пише преди още да е владеела италиански език. Първите си повести е писала на сардинско наречие и много по-късно, когато порастнали двамата ѝ синове, Сардо и Франческо, започнала заедно с тях да изучава италиански език“ (Ж. Нурижан. „Творци на италианския дух“. София, 1934; стр. 47).

Силата му е, че на него говорят управляващите, чрез него се уреждат неща, той представлява много хора, може да е международен, имперски или на жречеството. Това е език „на власт“.

Слабостта му е, че се научава късно. Той е вътрешен и „първи“ за малко хора или дори за никого (като латинския след античността или църковнославянския в по-ново време).

Не е все едно, дали „бащиният“ и „майчиният“ се възприемат като напълно различни или като стилове в един и същ език.

В първия случай обществото е заплашено от разцепление с последици: религиозни несъгласия, завършващи с разкол, ерес или война, антиколониален или антиимперски бунт, нацизъм.²⁹⁷

В другия „майчиното“ и „бащиното“ са заедно и той постига цялостност, защото действа във всяка област на живота. Поради това обществото, което го употребява, постига езикова независимост и влиза в съперничество с онези, чийто език е също така развит.²⁹⁸

Да се внимава следователно с опитите говоримият език да бъде изтласкан от храма, науката, администрацията, правото, технологиите; и изпратен в бита. Битът е „гетото“ на езика.

• • •

Ученето на чужд език има две предназначения: практическо и образователно.²⁹⁹

Практическото му изучаване няма за цел дълбоко овладяване, тъй като не се прави за образование. То води до знание на езика, което може да изглежда и добро, но винаги остава „приложно“.

Когато чуждият език се учи с образователна цел, то не е, за да бъде научен той самият. Задачата е друга: да се добият сведения за историята и състоянието на собствения. Трябва да се разбере защо в него (собствения) има такива гуми и какво те „първоначално“ значат. Това помага да бъдат произнасяни, писани и употребявани вярно (с оглед на традицията).³⁰⁰

297. Вж. „Църквата“ („Църква и език“); „Робството“ – „Робството в историята“ („Рим – античен и католически“, „След Реформацията“).

298. „И не е ли потребно да има секой честолюбие да научи писаният език различен от простонародният; или какво може по некое време да се украси и уработи езико ни, за да стане и той един самостоятелен и исправен език, като що е простогреческио и Рускио, негли и Сербскио (каквото що направиха и Власи те в нашите времена сега“ („Българска граматика“, стр. 12).

299. 12 февруари, 2016

300. Вж. „Класическо образование в България“ – „Кое не достига“

Оттук нататък словесното образование изисква занимание с думите като вече действащи в собствения език – откога се употребяват, какви значения са придобили. Това става и с четене на книги, тъй като говоримият език, до който всеки има достъп, е само малка част от „целия“. Така човек привиква да си служи с думи с прояснени значения; и благодарение на това постига наистина добро владение на езика. Това е и образоваността (доколкото тя зависи от словото).³⁰¹

Това не може да бъде постигнато по места, където хората не са наясно кой е „собственият“ или „главният“ им език; или не се интересуват от него.³⁰² Те си служат с думи от различни езици, без да обръщат внимание на това; научили са ги от „ситуации“ и затова ги използват повече като сигнали, отколкото като елементи на мисълта.

В такава обстановка словесната образованост се оказва занемарена и настъпва опростачване. От словесността то се прехвърля във видимия (предметен) свят. Домовете и градовете стават неуютни и неудобни за живот. Хората се замислят за „преместване“.

Но бедата идва не от мястото, а от занемаряването на думите и мислите.

• • •

Ако човек си даде труд да учи различни езици и да чете класическа литература и философия, вероятно ще се увери, че не е възможно да се научи добре повече от един език.³⁰³

Това значи, че хора, които се опитват да заменят родния (или първия) си език с някой друг, няма да знаят добре нито един. Така е с тези, които са израснали в разноезична среда – вместо да знаят добре два или три езика, те не знаят нито един.

Ако се погледне историята на европейската словесност, ще се види, че ранните гръкоезични автори (до края на IV в. пр. Хр.) са над всякаква конкуренция: за 2300 години най-много, което са могли да направят следващите, е да се доближават до тях.³⁰⁴

Една от причините е, че те не са си служели с друг език, освен със своя. След Александър и още повече в римския свят това вече не е така; както и през следващите векове.

301. Вж. „Класическо образование в Европа“ – „Класическа древност“ („Защо да се учи“)

302. Вж. „Църквата“ („Църква и език“)

303. 9 декември, 2016

304. Вж. „Класическо образование в Европа“; „Античната словесност“.

• • •

Трудно е да се проумее, колко важна е ролята на загълбочените разговори.³⁰⁵ Имам предвид такива, които човек води по общи, светогледни въпроси в продължение на дълго време и без никаква практическа (делова) цел.³⁰⁶

Такива разговори не могат да се провеждат на чужд (втори) език, дори човек да го знае, на пръв поглед, много добре.

Защото тук става дума не просто да се отговори на този или онзи въпрос, а да се изработи гледна точка, отношение към всичко. Но ако ти говориш на втори език, чия е тази гледна точка и чий е този светоглед, който конструираш? Обикновено ничий.

Разбира се, ако човек никога не е разговарял сериозно, той това няма и да го забележи и ще е доволен, че знае някакви думи и „чужденците“ не го усещат като чужд. Но те и като свой не го усещат. А въпросът е така да овладееш своя език, че и да говориш на чужд, да се отличава (чрез онова, което стои под думите на съответния език).³⁰⁷

Всъщност човек може да говори и на родния си език така, че да се отличава. Но то става със съзнателна работа, а не просто: „Говоря така, защото всички говорят така“. Това най-напред не са „всички“, а само някои, с които се случва да общуваш; и, разбира се, медиите. А човек може да говори и „като околните“, и с оглед на „целия език“, и „като себе си“, което става само с продължителни и уморителни разговори, пък и писане.

• • •

Къде се пази българският език – през последните 1100 години.³⁰⁸

Той се пази в богослужебните текстове на Българската православна църква.³⁰⁹

Богослужението е двузично – както на църковнославянски, който е продължител на кирилometодиевския старобългарски, така и на съвременен български.³¹⁰

305. 4 август, 2016

306. Вж. „Античната словесност“ – „Старогръцката литература“ („Методът“)

307. Вж. „Празници и истина“; „България в историята“ – „Свои и чужди“.

308. 3 октомври, 2017

309. „Воистинну ако начнем от тука на там да отбегаме от простолюдният и подлият език и держиме се колкото е възможно до майка та му Славенският, скоро с божия помощ ще да видиме некой успех и исправление на-язико ни“ („Българска граматика“, стр. 14).

310. Вж. „Двезуичие“

От време на време възниква въпросът, необходимо и полезно ли е да се правят промени – дори малки – в текста на църковнославянската литургия.

Разумният отговор е: не е необходимо и освен това е вредно.

Живият език се променя сам и не може да бъде спрял. Той непрекъснато е подложен на влияние, тъй като всекидневното е променливо; и за да служи добре, е необходимо да се променя. Но чрез богослужебния език винаги се говори за едно и също. Поради това той може и трябва да бъде „спрян“ в книгите. Ако се променя, това става винаги с нечие решение или защото някой го е допуснал.

Защо е добре и дори необходимо езикът да има две форми – жива, включително и със своя писана форма, и „класическа“, която го свързва с други епохи и с вечността?³¹¹

Защото и човекът е такъв. Той е както „мук и сега“ и винаги изменчив, така и устойчив през вековете и хилядолетията, един и същ по цялата земя и, надяваме се, вечен.

311. Вж. по-горе – „Ученето на чужд език има две предназначения“

3. СМИСЪЛЪТ

Камък за препъване

Хората могат да стигнат до съгласие по всякакви практически и теоретични въпроси, но има един, по който никога няма да се съгласят.¹¹²⁸

И той е следният:

Наустина ли Бог е станал човек?¹¹²⁹

Това е въпросът номер едно, въпросът за „Вселената и всичко останало“.

В сравнение с него „основният философски въпрос“ на марксистите за „първичността на битието пред съзнанието“ е като залъгалка. Защото един може с целия си ум да вярва, че „битието“ е първично, а друг – че „съзнанието“ е първично; и това несъгласие да не им пречи да бъдат еднакво лоши. Значи този въпрос не е важен.

Така че прави са онези, които смятат религиите за главна причина за раздорите по света. Но те не забелязват, че въпросът, по който хората с различни гуми спорят, няма да се реши със забрана на религиите. Нито е възможно да бъде забравен – тъй като те се раждат с него.

Около него се въртят и към него се доближават всички умувания за „душата и безсмъртието“; за „хода на световната история“; за достойнствата на „нациите“; за свободата на словото и правата на човека; за съществуването и постижимостта на истината; за цивилизацията и варварството; за столицата и провинцията; за технологичното развитие; за ценността на изкуствата; за семейството; за „доброто образование“; реда и сигурността; престъплението и наказанието; трагичното; „чистотата“ – буквално и преносно.

Ако огледаме историята на религиите, трябва да забележим, че твърдението:

„Бог – единствен и Творец на всичко – слезе сред хората, стана един от тях (без да престава да е Бог) и, макар и човек, живя без грях до смъртта Си (като човек); и след това отиде във вечността с човешкото Си тяло – значи, без да престава да е човек“ -

съществува само в християнството.

1128. 1 февруари, 2015. Вж. „Предговор“

1129. Вж. „Изчезването на античната цивилизация“ – „„Завършек на историята““ („Богът на християните“)

То е скандално.

За тези, които нямат навик да мислят по религиозни въпроси („не вярват в Бога“), това не е скандал. Причината е, че не разбират какво се казва с тези думи. Те им изглеждат като фантазия или безсмислица. Ако в тяхно присъствие някой започне да твърди, че вярва във всичко това, те могат да се отнесат с него любезно, но в мислите си го отстраняват.

В Евангелието тези хора са наречени „елини“. За тях Христос е „безумие“.

Същите тези се тревожат от въпроси, които, както им се струва, нямат нищо общо с Въплъщението. Обаче те имат.

Да вземем този за богатството и бедността. Дори невярващите са чували, че Бог, по време на човешкия Си живот, е бил беден. И по-точно – че не е притежавал нищо. Може би само дрехите Си. Но ако Сам Бог се е съгласил да живее по този начин – с всички неудобства, които идват от такъв живот – защо един обикновен човек да не е съгласен? Или неговият живот е по-ценен от този на Бога?¹¹³⁰

Тази мисъл – че не е страшно да си беден – следва от вярата, че Бог е бил човек. Защото ако Той само е изглеждал като човек, тогава за Него не ще да е имало неудобства. Но е имало, защото е бил.

И още: в човешкия свят е обичайно на богатия да се гледа с повече уважение, отколкото на бедния. Но Бог е бил беден. Значи бедните, които нямат нищо и понякога гладуват (както е бил гладен и Той, когато му се е приискало да яде смокини, а на смокинята край пътя няма-ло), приличат повече на Бога, отколкото родените в богатство, които дори не знаят, че на света има и такива грижи. Ако някой вярва, че Бог наистина е бил в недоумък, как ще гледа на бедния с по-малко почит, отколкото на богатия?¹¹³¹

И също: телесните потребности, които са нелицеприятни, но неизбежни за човешката природа; пренебрежението от страна на роднини и съграждани; предателството, дошло от най-близки; подигравките и униженията от страна на облечените във власт; обвиненията в бунтовничество и дори безбожие; затворът; причисляването към престъпници („беззаконници“); публичното опозоряване; мъчителната смърт.¹¹³²

1130. Вж. „Елит и божественост“

1131. Вж. Съборно послание на ап. Иаков, гл. 2

1132. За тези неща вж. и „Държавата“ 361b-362a

И всичко това Той действително го е преживял – и точно като човек. Ако някой вярва в това, могава от какво да се бои? Но е мъчно да посмееш да заживееш без страх.¹¹³³

Впрочем „свободните в словото“ си шутове, които неуморно се нахвърлят върху Неговия образ като човек, се занимават точно с това: да настояват на Неговата човешка – и само човешка – природа. Те казват винаги едно и също: „Не вярваме, че Онзи, за Когото казвате, че е Бог, е бил Бог. Не. Той е бил „само човек“.“ Това е твърдението на войнстващите езичници („елините“).

Дали те са платени или го правят „за идеята“, е все едно.¹¹³⁴ Независимо от съображенията, те са дали своя отговор на въпроса. Казали са: „Не вярваме, че този Човек е бил Бог“.

От другата страна са онези, които мислят за религията и са приели нейния език.

Те казват, че вярват в този Бог, но пак не могат да проумеят как Той „наистина“ е бил човек. С устата си го казват – и ако са духовници, всекидневно; но не го допускат в сърцето си. Ако някой не вярва, нека се поинтересува от историята на ересите. От нея ще научи, че рядко някоя от тях не е оспорвала – пряко или косвено – „човешкостта“ на Христос.¹¹³⁵ А ересите винаги са били огласявани и обосновавани от клирици – от духовенството.

А какво е юдаизъмът след Христос? Или ислямът? Разбира се, юдеите и мюсюлманите не са безбожници. Но те не вярват, че Бог е бил човек. Това е разликата.

Поради това тези религиозни хора или духовници (християни или не) често не виждат нищо нередно в това, да причиняват вреди на човеци. Нападайки човеци, те не мислят, че нападат Бога, защото според тях Бог е далеч от човеците.¹¹³⁶ Тъй като в сърцето си не вярват, че Той е и човек.

Всички престъпления и зли дела, извършени от духовници или „религиозни хора“, се дължат на тази невяра. Защото те желаят да бъдат „чисти“. Това означава, че имат отвлечение към човешката природа и към човека като такъв; и не могат да го преодолеят.¹¹³⁷

1133. Вж. „Античната словесност“ – „Философията“ („Елинистически и гръко-римски школи“)

1134. Вж. „Свобода на словото“ („Затова е нужен размисъл и наблюдение“)

1135. Вж. по-горе, „Ересите“

1136. Вж. Матей, 25:31-46

1137. Вж. „Гноза и отстъпничество“, Част 1 и 2

За такива въчовечаването на Бога е „скандал“.

Традиция и истина

Някои казват: „Хората в православния свят живеят традиционно (според „традиционни ценности“) и се стремят към „оцеляване“ (survival).“¹¹³⁸

А другаде се живеело според „светски и рационални (хуманистични) ценности“ и за „самоизразяване“.

Тук има хитрувания, измама и клевета.

Първо, в „православния свят“ живеят всякакви хора – с всякакви възгледи и вяра. Така че тази вяра и начинът на живот, който я следва, не се среща у всекиго; не се среща винаги и у онези, които претендират, че са „православни“. И все пак точно тя дава душа на този „православен свят“; както и на целия свят, населен с хора.¹¹³⁹

Смисълът на този живот не е да се придържаш към традиция. Несъмнено, православна традиция има. Тя е стара, защото започва с книгите и Закона на Мойсей. После към нея се прибавят пророчествата, Израилевото царство, цялото Писание, Църквата, империята и отделните гържави, изкуствата, науките, технологиите – всичко, необходимо за живот на земята. Те създават традицията или възникват „около нея“. Тя придава устроеност на човешкия живот, цивилизованост; и го насочва към най-висши мисли и дела.¹¹⁴⁰

Но този живот не е заради тази традиция, а заради Истината. Ето защо добре е постъпил Авраам, както и след векове езичниците, които станали християни. Те са се отказали от бащините вярвания и обичаи; но не защото не са почитали бащите си, а заради Истината. Казано е:

„Който обича баща и майка повече от Мене, не е достоен за Мене“.

И после – вярващият в Христос не се стреми към оцеляване в „тяло“. Този вярващ знае, че животът в тяло е временен и не е важно да бъде удължаван на всяка цена. Освен това той не може да бъде удължен просто по волята на живеещия („кой от вас може да прибави към ръста си един лакът?“).¹¹⁴¹

1138. декември, 2014

1139. Вж. Матей, 5:1-16

1140. Вж. „Предговор“; „Църквата“ („Църква и език“); „Етноси, нации, народи“; „Трети март“, Част 1.

1141. Вж. „Предговор“; „Затваряне на храмовете“

Такъв човек живее колкото му е дадено, без страх от смъртта. Той наистина се грижи за оцеляване, но то е оцеляване на душата му във вечността.

Относно „хуманистичните ценности“ и „самоуизбяването“. Ако човек не знае и не иска да знае истината, какви ще бъдат неговите ценности? И какво ще изразява?

Само лъжи и желания. При това не просто негови желания.¹¹⁴²

Край и смисъл

Някои мислят, че Давид е пророчествал за свой потомък по плът, който ще се възцари над Израил и над всички народи – и това ще е краят на историята.¹¹⁴³

Други – че една висша раса или общност от „избрани“ („успели“) вечно ще властва над останалите като над животни (добитък). Защото едни са се оказали „способни“ и „достойни“, а други – не. Такива „способни, достойни и успели“ били римските граждани.¹¹⁴⁴ А техният император бил бог.

„Останалите богове приехме, а Цезарите – богохмее“.¹¹⁴⁵

Защото, както мисли Аристотел:

„Монархията е най-добра; но само тогава, когато царят превъзхожда поданиците си така, както бог превъзхожда човеци“.¹¹⁴⁶

Впрочем римско гражданство е можело и да се купи. Хилядникът казал на апостол Павел:

„Аз съм придобил това гражданство за голяма сума пари“.¹¹⁴⁷

А марксистите и други като тях предложиха следното: историята завършва, когато собствеността се разпредели справедливо.

А кой ще обяви, че това се е случило, и кой ще бди по-нататък над това справедливо разпределение? И как човекът ще се преобрази така, че да спре да иска повече за себе си и за потомството си?¹¹⁴⁸

1142. Вж. „Свобода на словото“ („Затова е нужен размисъл и наблюдение“)

1143. 31 януари, 2015

1144. Вж. „Предговор“; „Граждани, селяни, аристокрация“; „Елит и божественост“.

1145. Валерий Максим. „Паметни дела и думи“, предговор (reliquos enim deos asserimus, Caesares dedimus). Вж. „Римският принцепс“ („Причини за произвола“).

1146. „Политика“ 1284а-в; 1289б, 1313а, 1332б

1147. „Деяния“, 22

1148. Затова Платон смята, че управляващите не бива да притежават нищо („Държавата“ 416-417).

И все пак всички те казват по нещо вярно.¹¹⁴⁹ Историята завършва тогава, когато Бог се възцари над хората. Но той ще управлява над тях не като над роби или поданици, а като над синове и дъщери, братя и сестри. И те наистина ще са такива.

Това е краят на историята. А смисълът е, че някои ще са готови за този край, а други – не.

Заклучение

По повод разговорите и монолозите за Бога – защо те понякога са безплодни.¹¹⁵⁰

Причината е, че някои пристъпват към темата просто като „изследователи“. Но тази тема не позволява такъв подход. Защото Бог не може да бъде „изучен“. Към Него се обръщаме лично и с молба (молитва), тъй като сме „прах и пепел“. Не може да Го дебнем, за да Го опишем. Така прави високомерният човек, който се надява на ума си. А умът му е даден от Същия Онзи, Когото той отрича. И му е даден не за да лукавства, а за да придобие живот. И накрая – да бъде като Него.

Ето това е изпитът, и на този изпит надменният винаги се проваля. Затова е казано „блажени нищите духом“.

Ако предположим, че човекът е видим във вечността от раждането до смъртта му, то има нещо твърде тайнствено и мистериозно в житейския му път.¹¹⁵¹

Защото, макар да живее във времето, той вече някъде е
и такъв, какъвто вечно е: което значи –
или вечно жив, или вечно мъртъв.

И макар и свободен, той отива
сякаш да узнае каква е била
неговата свобода –
къде го отвежда
тя.

1149. Аристотел. „Метафизика“ 993b 1-5

1150. 25 януари, 2016

1151. 28 април, 2018